

96 10
Товарищество печатного и издательского дѣла авторовъ-издателей „ГОЛОСЪ“

Кіевъ, Бибиковский Бульваръ, № 24.

Складъ изданій—книжный магазинъ „ПРОМЕТЕЙ“, Фундуклеевская, 8.

Ж. К. Трухскій,

профессоръ университета св. Владиміра, кіевск. державнаго украинскаго
университета и кіевск. высш. женскихъ курсовъ.

УКРАИНСКАЯ ГРАММАТИКА.

ВТОРОЕ ИЗДАНІЕ

(дополненное).



КИЇВ

Друкарня Міністерства Внутрішніх Справ.

1919.

Цѣна 3 рубля.

Рег. 212-4/17-50

УНР.

ТОВАРИЩЕСТВО

печатнаго и издательскаго
дѣла авторовъ - издателей

„ГОЛОСЪ“,

возникшее въ Кіевѣ весною текущаго года по инициативѣ профессоровъ, литераторовъ, педагоговъ и другихъ общественныхъ дѣятелей, ставитъ себѣ цѣлью объединеніе авторовъ для установленія непосредственной связи между производителемъ и потребителемъ книги, минуя дорого стоящихъ посредниковъ.

Имѣя въ средѣ своихъ членовъ представителей разныхъ отраслей знанія и школы всѣхъ типовъ, „Т-во Голосъ“, стремится организаціей авторовъ поставить снабженіе читателя книгой на высоту культурно-просвѣтительнаго общественнаго дѣла.

Совѣтъ Т-ва, широко пользуясь специальными познаніями членовъ Т-ва, подвергаетъ всесторонней экспертной оцѣнкѣ каждое предполагаемое изданіе и каждый планъ заказа на составленіе той или иной книги.

Т-во организовало планомѣрное изученіе потребности въ книгѣ въ разныхъ сферахъ знанія и художественнаго творчества и прилагаетъ всѣ мѣры къ удовлетворенію этой потребности коллективнымъ трудомъ организованныхъ авторовъ наилучшимъ образомъ и въ возможно полной мѣрѣ.

Т-во „Голосъ“ открываетъ свою просвѣтительную дѣятельность при крайне тяжелыхъ условіяхъ печатнаго и издательскаго дѣла, но учредители его глубоко увѣрены, что при сочувствіи и поддержкѣ общества этотъ новый, нарождающійся видъ коопераціи укрѣпится и развивается.

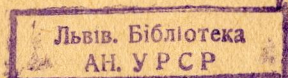
Т-во „Голосъ“ принимаетъ на себя изданіе готовыхъ рукописей, переизданіе печатныхъ трудовъ, составленіе учебныхъ руководствъ по заказу учебныхъ заведеній и общественныхъ учрежденій и ихъ изданіе, разработку плановъ для составленія отдѣльныхъ книгъ и цѣлыхъ библиотекъ—школьныхъ, домашнихъ, специальныхъ и общихъ, даетъ указатели специальной литературы по всѣмъ отраслямъ знанія.

Для всесторонняго изученія вопросовъ, связанныхъ съ дѣятельностью „Голоса“, Товарищество предполагаетъ при первой возможности издавать собственный періодическій журналъ съ отдѣломъ общимъ и специальнымъ педагогическимъ.

Широко предполагается поставить изданіе законодательныхъ актовъ новаго времени и трудовъ, дающихъ популярное научное освѣщеніе важнѣйшихъ вопросовъ права—и общественно-дѣльных. Стоя, однако, на твердой почвѣ реальной жизни, „Голосъ“ въ первую очередь въ общемъ планѣ своей дѣятельности поставилъ удовлетвореніе нужды школы въ книгѣ—особенно острой въ наши дни.

46
Н. К. Грунскій,

профессоръ университета св. Владиміра, кіевского державнаго
украинскаго университета и кіевск. высш. женскихъ курсовъ.



Украинская грамматика.

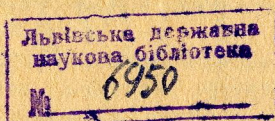
~~28180~~

Второе изданіе

(ДОПОЛНЕННОЕ).

Изданіе Товарищества „ГОЛОСЪ“.

1918.



Київ.

Друкарня Мин. Вн. Спр. Хрещ. 31, тел. 17-23.
1918.



Предисловіе къ 1-му изданію.

Цѣль этой грамматики дать руководящія начала при изученіи украинскаго литературнаго языка и живой украинской рѣчи. Поэтому главное вниманіе обращено на выясненіе отличій русской литературной рѣчи и литературной рѣчи украинской въ отношеніи фонетическомъ (звуковомъ), морфологическомъ (со стороны формъ склон. и спряж.), лексическомъ (словарномъ) и отчасти синтаксическомъ (строю предложенія). Надо, конечно, помнить, что главная работа—непосредственное знакомство съ живой украинской рѣчью, книжными источниками, съ постоянными справками въ словарь.

Предисловіе ко 2-му изданію.

Въ теченіе нѣсколькихъ мѣсяцевъ разошлось 1-е изданіе грамматики. Въ виду того, что въ педагогической украинской прессѣ было высказано мнѣніе о возможности примѣненія моей книжки въ школѣ, я въ настоящемъ изданіи, дополненномъ, прибавилъ образцы для предварительныхъ упражненій.

§ 1. „Малороссія“ и „Украина“. Все болѣе и болѣе вытѣсняются названія: „малорось“, Малороссія, „малороссійскій“, замѣняясь названіями: „украинець“, „Украина“, „украинскій“. Доходитъ дѣло до того, что въ первыхъ названіяхъ для многихъ чудится уже что-то оскорбительное для національнаго самосознанія. Между тѣмъ, прежнія поколѣнія въ лицѣ лучшихъ представителей, ясно сознавая свои этнографическія особенности, любовно относились къ самимъ названіямъ: „Малороссія“, „малорось“, потому что въ этихъ названіяхъ родной земли и народности чувствовалась связь съ остальной Россіей.

Въ основѣ названія „Малороссія“ лежитъ названіе греческое *Μικρὰ Ρωσία*—такъ греки называли южную часть Руси (включая и Галицко-Волынское княжество), сѣверная же часть называлась *Μεγάλη Ρωσία*, т. е. Великая Россія. Такимъ образомъ, названія: „Малая“ и „Великая Россія“, употреблявшіяся уже въ XIV ст., и затѣмъ принявшія видъ: Малороссія и Великороссія, ненародны по своему происхожденію. Но такимъ ненароднымъ характеромъ отличается и названіе: „Русь“, т. к. исконнымъ носителемъ этого названія было неславянское племя. Названіе „Русь“ объединило огромную часть славянства, носившаго различныя наименованія; первоначально же это наименованіе было усвоено Кіевскою областю, затѣмъ оно распространилось и на другія области.

И вотъ теперь мы видимъ усиленное стремленіе отказаться отъ названій, съ которыми мы сроднились, чужеземное происхожденіе которыхъ давно забыто. Слово „Украина“ народно, оно древне по своему происхожденію въ качествѣ названія извѣстной территоріи: въ древнихъ памятникахъ *оукраина*—*окраина*, земля—граничащая съ землями кочевниковъ. Затѣмъ уже постепенно терминъ этотъ терялъ свое первоначальное узкое значеніе и началъ употребляться для обозначенія національной самобытности и политическаго единства.

§ 2. „Малорусскій“ и „украинскій“.

Составитель извѣстной „Украинской грамматики“ проф. Крымскій, говоря о *равнозначности* терминовъ „малорусскій“ и „украинскій“, въ то же время замѣчаетъ, что онъ, несмотря на все болѣе и болѣе распространяющійся терминъ „украинскій“, будетъ придерживаться при изложеніи грамматики въ большинствѣ случаевъ термина „малорусскій“ ради *научной точности* этого термина („Вступне слово“, 21).

Такимъ образомъ, употребленіе термина „малорусскій“ или „малороссійскій“ по отношенію къ языку было обусловливаемо не только извѣстными политическими соображеніями. *Научная же точность*, о которой говорится выше, объясняется тѣмъ, что терминъ „украинскій“ въ наукѣ о языкѣ примѣнялся и примѣняется лишь къ части южно-русскихъ говоровъ. Такъ, малорусскій языкъ было принято дѣлить на нѣсколько нарѣчій или под-нарѣчій, при чемъ украинское нарѣчіе занимало центральное мѣсто. Теперь дѣлать, напр., на южное (собств. украинское), сѣверное и карпато-угорское нарѣчія.

Въ настоящее время въ виду принятаго офиціально названія „Украина“, вмѣсто прежняго „Малороссія“, надо и въ примѣненіи къ области языка принять терминъ „украинскій“ вмѣсто „малорусскій“, расширивъ так. обр. его содержаніе.

§ 3. Украинскій литературный языкъ. Исторія украинскаго языка имѣетъ полное право наравнѣ вообще съ русскимъ языкомъ быть начата съ древнѣйшихъ русскихъ памятниковъ. Конечно, анализъ этихъ памятниковъ до того труденъ, данныя памятниковъ, скрытыя подъ чуждою системою письма, до того неопредѣленны, что изслѣдователи часто расходятся при опредѣленіи случайно проявившихся особенностей русскаго языка.

Вопросъ о началѣ образованія украинскаго языка тѣсно связанъ и съ вопросомъ о заселеніи Украины. Въ данномъ случаѣ тѣсно сплелись области лингвистовъ и историковъ. На основаніи филологическихъ данныхъ, выдвинутыхъ еще Максимовичемъ, была построена извѣстнымъ историкомъ Погодинымъ теорія о позднѣйшемъ заселеніи Украины малоросами, жившими до того въ галицко-волинскихъ областяхъ, и такимъ образомъ проводилась мысль о первоначальномъ поселеніи великоросовъ въ Киевской области. Эта теорія о мнѣ коренного населенія послѣ татарскихъ опустошеній нашла себѣ среди историковъ и линг-

вистовъ не только страстныхъ противниковъ, но и защитниковъ. Собственно, къ усиленному разсмотрѣнію этого вопроса съ исторической точки зрѣнія послужили извѣстныя работы ак. Соболевскаго.

Уже въ 14 ст. сильнѣе проникаетъ народная украинская струя въ письменность, когда официальный языкъ въ литовскомъ государствѣ строится на основѣ западнаго и южно-русскаго нарѣчій. Стремленіе перенести „просту мову“ (простой, народный языкъ) въ письменность особенно ярко высказывается съ 16 ст. Та же мысль сказывается и въ сравнительно немногочисленныхъ произведеніяхъ 17—18 в.в. Въ качествѣ итоговъ прошлаго и зарей новаго будущаго является въ концѣ 18 ст. „Энеида“ Котляревскаго. Живая связь съ народностью обнаруживается уже въ произведеніяхъ украинскихъ писателей первой половины 19 ст. (Квитка-Основьяненко, Гулакъ-Артемовскій, Гребенка и др.) и особенно проявляется въ творчествѣ Т. Шевченка, этого, по выраженію извѣстнаго русскаго критика А. Григорьева: „последняго кобзаря и перваго великаго поэта новой великой литературы славянскаго міра“. Шевченко положилъ начало дальнѣйшему развитію художественной литературы на Украинѣ (Кулишъ, Марко Вовчокъ, Мирный и др.).

Въ 70—80 г. г. прошлаго столѣтія подъ давленіемъ правительственныхъ стѣсненій замираетъ развитіе украинской литературы, и національное украинское движеніе переносится въ Галицію, гдѣ уже послѣ событій 1848 г. созидаются болѣе выгодныя условія для развитія этого движенія.

Современный украинскій литературный языкъ — особенно языкъ научный, публицистическій, языкъ школы и различныхъ отраслей общественной жизни развивался послѣднее время главнымъ образомъ въ Галиціи. Развивался этотъ языкъ подъ сильнымъ вліяніемъ культуры нѣмецкой и польской, оттуда брался матеріалъ для созданія многихъ словъ. Новыя слова заимствовались или ихъ создавали, пользуясь данными галиційскихъ говоровъ. Это объясняетъ тѣ затрудненія, которыя представляетъ современный литературный украинскій языкъ для природныхъ украинцевъ, уроженцевъ центральной Украины, привыкшихъ пользоваться русскими научными трудами и знакомыхъ только съ родной художественною словесностью недавняго прошлаго.

§ 4. **Грамматики и словари украинского языка.** Настоящее время вызоветъ, конечно, появленіе грамматикъ украинскаго языка, такъ какъ то, что имѣется въ этомъ отношеніи, теперь до чрезвычайности мало и бѣдно. Офіціальное признаніе украинскаго языка въ Галиціи и Буковинѣ содѣйствовало тому, что тамъ главнымъ образомъ развивалась грамматическая литература. И у насъ съ 1906 г. появилось нѣсколько грамматикъ украинскаго языка. Съ научной точки зрѣнія особенно интересна неоконченная грамматика проф. Крымскаго, которая освѣщаетъ многія явленія украинскаго языка съ историч. точки зрѣнія. Изъ остальныхъ грамматикъ заслуживаетъ особеннаго вниманія по количеству затронутаго матеріала и его группировкѣ грамматика проф. Тимченка.

Нѣсколько лѣтъ тому назадъ (1913 г.) въ Вѣнѣ былъ изданъ на нѣмецкомъ языкѣ обширный трудъ: *Grammatik d. ruthenischen (ukrainischen) Sprache* проф. Смалъ-Стоцького и Гартнера.

Изъ словарей украинскаго языка надо особенно выдвинуть словарь, составленный Б. Гринченкомъ на основаніи матеріаловъ, собранныхъ редакціей журнала „Кіевская старина“, и на основаніи матеріаловъ, собранныхъ самимъ Б. Гринченко.

§ 5. **Грамматическая терминологія.** Въ украинскихъ грамматикахъ замѣтно сильное стремленіе сдѣлать грамматическіе термины болѣе удобопонятными. Подобное стремленіе вполне естественно, т. к. русская грамматическая терминологія во многихъ случаяхъ представляетъ очень неудачную передачу терминовъ греческихъ и латинскихъ. Въ дальнѣйшемъ изложеніи мы встрѣтимся съ этими попытками улучшенія грамматическихъ терминовъ и ихъ сближенія съ народной почвой, здѣсь же приходится установить, что разнообразіе этихъ попытокъ, крайняя неустановленность этихъ терминовъ являются одной изъ крупныхъ отрицательныхъ сторонъ украинской грамматической литературы.

§ 6. **Украинская азбука.** Украинская азбука мало чѣмъ отличается отъ азбуки русской, но нѣкоторыя буквы украинской азбуки, одинаковыя съ буквами азбуки русской, произносятся не такъ, какъ тѣ же буквы произносятся въ русскомъ языкѣ.

Поле надо читать *полѣ*, т. е. согласный звукъ *л* въ данномъ случаѣ (какъ въ другихъ словахъ другіе согласные) звучитъ твердо передъ *е*, или, прибѣгая къ обычной грамматической формулировкѣ, надо сказать: *е* произносится твердо, какъ въ рус-

скомъ *э*. *Нема* (нѣма—нѣтъ), *неначе* (нѣначѣ—будто), *еге* (эгѣ—да), *необачно* (нѣобачно—неосторожно)¹⁾.

Для обозначенія сравнительно рѣдко употребляющагося „мягкаго“ или „іотованнаго“ *е* употребляется начертаніе *е*; этотъ знакъ произносится какъ рус. *е* (собственно—йе): *моѣ* (мое—моей), *ересь* (ересь—йересь). Такъ обр. *мое* надо читать—моей, а не моѣ. Для выраженія *ѣ* въ украинской азбукѣ принято *йо* (въ началѣ словъ и послѣ гласныхъ), *ю* (послѣ согласныхъ): *його*, *йому* надо произносить—ѣго, ѣму, въ рус. его, ему), *ксьондз* (чит. ксѣндз=ксензъ).

Нитка надо читать: нытка, т. е. такъ же, какъ передъ *е*, передъ *и* слышится твердое произношеніе согласныхъ. *И* произносится близко къ рус. *ы* (въ украинск. азб. *ы* нѣтъ): *нести*¹⁾ (несты), *нишком* (нышком—потихоньку). Для обозначенія рус. *и* употребляются *і* и *ї*, при чемъ *ї* обозначаетъ болѣе мягкій звукъ (собственно *йі*): *нічого* (ничего), *їх* (йіх=р. ихъ), *Україна*, *моїх*. Впрочемъ, прибѣгаютъ къ написанію *ї* и въ такихъ словахъ, какъ *діло*, гдѣ *ді* произносится мягче, чѣмъ, напр., *рі* въ *ріж* (годъ). Вообще же опредѣленности въ употребленіи даннаго знака мы не находимъ и потому иногда наблюдается стремленіе ограничиться однимъ знакомъ *і* или же прибѣгать къ *ї* въ очень рѣдкихъ случаяхъ (гдѣ вполнѣ ясно произношеніе какъ *йі*).

Принятое раньше употребленіе *і* въ началѣ нѣкоторыхъ словъ (гдѣ слышится *йі*) или въ срединѣ слова послѣ гласныхъ звук. (гдѣ тоже ясно *йі*) не представляло особенныхъ затрудненій и иногда облегчало даже пониманіе смысла; если мы напишемъ, признавая только *і*, *іде*—неясно, отъ *їхати* или *їти*: ѣдетъ или идетъ. Употребленіе же *ї* не только въ означенныхъ выше случаяхъ, но и для обозначенія оттънковъ мягкости *д* и *т* не только сильно затрудняетъ дѣло правописанія, но и не оправдывается научными основами.

Для выраженія звука *г* существуютъ двѣ буквы: *г* и *г*²⁾. Первый знакъ передаетъ обычный украинскій зв. *г*, произносимый нѣсколько протяжно, близкій по произношенію къ *г* у бѣлорусовъ и у южно-великорусовъ. Другой знакъ *г* служитъ обыкновенно для передачи иностраннаго *g*, звучить онъ, какъ *кг*, иногда

¹⁾ За недостаткомъ въ типографіи буквъ съ удареніемъ послѣднія обозначаются въ словахъ жирнымъ шрифтомъ; въ случаѣ неустановившагося вполнѣ ударенія (существованія его на разныхъ слогахъ) приходится дѣлать такіа, напр., обозначенія: *нести*.

²⁾ Въ текстѣ, набранномъ петитомъ, это начертаніе замѣняется *г*.

такъ передается и на письмѣ, и напоминаетъ произношеніе г у сѣверо-великорусовъ (или же въ русск. литерат. языкѣ: хотя въ основу русскаго литературнаго языка легъ московскій говоръ-южно-великор. нарѣчія, но въ произношеніи и отразилось вліяніе сѣверно-велик. нарѣчія). Так. обр. г въ *агентъ*, *гимназія* звучить, какъ и въ рус. лит. языкѣ.

Въ украинскомъ правописаніи нѣтъ устойчивости въ употребленіи буквы г (ґ), такъ какъ произношеніе этого звука въ иностранныхъ словахъ уподобляется часто обычному произношенію; часто бываетъ и такъ: на письмѣ сохраняется г, а произношеніе его уравнивается съ произношеніемъ г. Можно сдѣлать любопытное наблюденіе, слѣдя за исторіей употребленія г: въ началѣ заимствованія слова съ г, послѣдній знакъ нѣкоторое время держится довольно крѣпко въ правописаніи этого слова, затѣмъ начинаетъ выступать и знакъ г подъ вліяніемъ обычнаго уже произношенія даннаго звука; такимъ образомъ постепенно, сначала въ произношеніи, затѣмъ въ написаніи иностранное слово украинизуется.

Вотъ слова, въ которыхъ особенно послѣдовательно проводится написаніе г (ґ): *гава* (ворона, зѣвака), звукоподражат. слово о крикѣ гусей: *га-гати*, *гегати*; *ганджа* (изъянъ), *ганок* (крыльцо, балконъ), *гардероб*, *га-строль*, *галерія*. Наряду съ подобными написаніями можно привести цѣлые ряды съ г и ґ: *грунтъ*, но обычно уже—*грунтовати*, *гвардія*, *газ*—*газ*, *географія*—*географія*, *фигура*—*фигура*, затѣмъ уже: *губернія*, *гранит* и пр.

Всего въ украинской азбукѣ имѣется 33 буквы:

а, б, в, г, г', д, е, є, ж, з, и, й, і, ї, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, щ, ь, ю, я.

§ 7. Основные черты украинской азбуки. Достоинства и недостатки всякой азбуки должны быть опредѣляемы главнымъ образомъ съ слѣдующихъ точекъ зрѣнія. Буквъ должно быть достаточно, чтобы передавать въ общемъ имѣющіеся звуки въ языкѣ. Часто звуки въ рѣчи измѣняютъ свои оттѣнки, но азбука не должна задаваться цѣлью воспроизводить эти оттѣнки: азбука, преслѣдующая *практическія* цѣли, должна быть какъ можно болѣе *проста*. Послѣдняя точка зрѣнія обуславливаетъ новое требованіе: азбука не должна имѣть ничего лишняго.

Въ украинскомъ языкѣ имѣются особые звуки, которые не передаются точно на письмѣ, а лишь приблизительно; такъ звуки *дж* и *дз* въ словахъ *джерело* (жерло, источникъ), *дзвін* (звонъ, колоколь) собственно одинарные звуки и произносятся иначе, чѣмъ *дж* и *дз* въ словахъ: *піджарити*, *підземний*. Съ другой же стороны, буква *щ* является, собственно, лишней, выражая собою двойной звукъ *шч* (*шч* нельзя ставить наряду съ *и* и *ч*—послѣдніе,

хотя и образовались изъ двухъ звуковъ—ц ($t^b + c^b$), ч ($t^b + ш^b$),—но являются передачей дѣйствительно уже особыхъ звуковъ).

И въ русской и въ украинской азбукахъ мягкость звуковъ обозначается непослѣдовательно. Мы привыкли говорить о мягкихъ гласныхъ *я, ю, е, и*, между тѣмъ, научно теперь установлено, что подѣ *я, ю, е, и* скрывается не одинъ звукъ, а по два: *ѣа, ѣу, ѣе, ѣи*. Представленіе о мягкости переносится теперь на согласные звуки, и если мы возьмемъ, напр., слово: *люди*, то мягкій звукъ здѣсь *л*, и было бы правильнѣе, если не имѣется отдѣльнаго знака, написать *льуди*, что на первый взглядъ кажется намъ очень страннымъ. Такъ образомъ оказывается, что *я, ю, е, и*, стоя послѣ согласныхъ, указываютъ на мягкость этихъ согласныхъ. И въ украинской азбукѣ *я, ю, е, ї* такіе же „іотованные“ гласные. Для обозначенія „іотованнаго“ о въ русской азбукѣ употребляется часто не особенно удачно заимствованный знакъ *ё*. Для обозначенія же этого звука въ украинской азбукѣ, какъ уже указано, употребляется двоякое соединеніе буквъ: *йо* и *ьо*, при чемъ *йо* въ началѣ словъ: *йорж* (ёршъ); *його* (его), *льон* (лѣнь), *люх* (погребъ), *сьогодня* (сегодня).

§ 8. Украинское правописаніе. Въ основѣ украинскаго правописанія различаютъ троякій принципъ: фонетическій, этимологическій и историческій. Такъ какъ всякое этимологическое письмо тѣмъ самымъ уже историческое, то можно было бы различать правописаніе фонетическое и историческое. Конечно, надо помнить, что не всякое историческое правописаніе является этимологическимъ.

Украинское правописаніе болѣе фонетично, чѣмъ правописаніе русское, даже новое правописаніе рус. литературнаго языка. Это прежде всего бросается въ глаза при передачѣ соединительнаго союза *і*—черезъ *и* и *й*, или чередованіи *у*—*в*, смотря, по постановкѣ въ рѣчи. Обыкновенно на письмѣ измѣняютъ *і* въ *й*, *у* въ *в*, послѣ предшествующаго гласнаго звука: *стала їсти й пити*; *дали вже* (далѣе уже), *ой у полі могила*, *там удова ходила*; *серед села удова жила*; но въ нѣкоторыхъ случаяхъ вѣрнѣе было бы удерживать *і* и *у* послѣ гласныхъ: *славна Україна*, но: *на Вкраїні* (въ послѣднемъ случаѣ предлогъ тѣсно сливается съ послѣдн. словомъ). Поэтому, напр., правильнѣе было бы написать: *було далеко і дороги вони не знали*. Предлогъ *в* переходитъ въ *у* въ началѣ рѣчи предъ согласными зв.; *у хаті*, и послѣ словъ, оканчивающихся на гласный звукъ: *ти в мене не утечеш* (ты у

меня не убѣжишь). Благодаря указаннымъ переходамъ чередуются написанія: *убогий*—*вбогий*, *убігати*—*вбігати*, *убачати*—*вбачати* (увидѣть) и др. Не переходить въ *в* лишь ударяемое *у*: *на ув'язи*; *ляхи і ури* (хотя въ подобныхъ случаяхъ мы видимъ иногда приставное *в*: *уіль*—*вуіль*, *улиця*—*вулиця*).

Говоря русскимъ литературнымъ языкомъ, мы „акаемъ“, т. е. произносимъ неударяемое *о* обыкновенно какъ *а* (напр., пишемъ: *окно*, произносимъ: *акно*). Аканье — особенность, свойственная южно-великорусскому нарѣчію, легшему въ основу рус. лит. языка. Украинскій литературный языкъ *окающий* (какъ и сѣверно-великор. нарѣчіе), т. е. неударяемое *о* произносится обыкновенно ясно какъ *о*. Такимъ образомъ, правописаніе здѣсь болѣе сходится съ произношеніемъ. То же надо сказать относительно согласныхъ звуковъ. Согласные звуки звонкіе на концѣ словъ, находясь передъ согласными глухими, часто не теряютъ своей звонкости (не переходятъ, какъ въ рус. лит. яз., въ соответствующіе глухіе звуки). Так. обр., написанія: *переказ* (пересказъ), *ладка* (мысль, думка) имѣютъ въ произношеніи *з* (а не *с*), *д* (а не *т*).

Иногда въ произношеніи неясенъ тотъ или другой гласный неударяемый звукъ, хотя въ украинскихъ говорахъ наблюдаемая неясность не имѣетъ такой сильной степени развитія, какъ, напр., въ говорахъ южно-великорусскихъ (и слѣдовательно, въ русскомъ литературномъ языкѣ). Слышится, напр., *ниси* вм. *неси*, *мині* вм. *мені*; на правописаніи это не должно отражаться, такъ какъ послѣдовательное проведеніе фонетическаго принципа было бы крайне неудобнымъ въ практическомъ отношеніи.

Впрочемъ, принципъ фонетическій проводится непослѣдовательно. Такъ: предлогъ *зъ* передается *з*: *зъ кимъ женитися* (на комъ жениться), но тотъ же предлогъ *зъ* въ соединеніи со словами передъ глухими согласными переходитъ въ написаніяхъ въ *с*: *спочивати* (спать, почивать), *спрежду* (прежде), *справа* (дѣло), *спутувати* (спутывать), *стеряти* (издержать). Въ словахъ, сложенныхъ съ приставкою *без*, проводится этимологическій принципъ: *з* остается и передъ *п*, *т*, *к*, *х* и другими отзвучными согласными—*безтереч* (безпрестанно), *безперечний*, *безперечність* (безспорный,—ость), *безпечний*,—*ість* (безопасный,—ость). Относительно приставки *роз*—колебаніе: пишутъ *розправа* и *росправа* (расправа), *розказ* и *росказ* (приказаніе), но, въ то же время, пишутъ „*розправа*“ пишутъ, однако, *роскіи*, *роскіиний* (роскошь,—ный). Ради послѣдовательности лучше писать *рос* передъ *п*, *т*, *к*, *х* и др. глух. согласными.

Въ рус. яз. губные согласные бываютъ твердые и мягкіе, т. е.: *б* и *бь*, *п* — *пь*, *в* — *вь*, *м* — *мь*, поэтому слово *мягкій* есть не точная передача болѣе фонетическаго написанія *м'якій*, гдѣ *мь*—одинъ звукъ; въ украинск. *м'який* указываетъ на такую болѣе точную фонетическую передачу *м'який*, гдѣ *м*—твердый звукъ, а послѣ него идетъ іотованный гласный, вмѣсто іота выступаетъ и мягкій звулъ *н*: *м'який* = болѣе фонетич. написанію *мн'який*. Въ украинск. губные зв. *б*, *в*, *п*, *м* не могутъ непосредственно соединяться съ *я*, *ю*, *э*, *ї*.

§ 9. Отдѣльные примѣры правописанія. Мѣстоимен. *кто* — кто изъ первон. *ѣ*. кѣто; *тхір* (изъ *дхір* — хорекъ), *тхнути* (наряду съ *дохнути* —дохнуть); *м'який*, *мякій* (изъ *мяжкий* — *мяжкий* — *мягкій*), *вожкий*, *вожкість* (влажный, кор. *влаг.*). Во всѣхъ этихъ отдѣльныхъ примѣрахъ мы видимъ проведеніе фонетическаго начала, въ то время, какъ въ общемъ проводится правило въ правописаніи—не измѣнять на письмѣ согласныхъ, подвергнувшихся извѣстному измѣненію отъ встрѣчи съ другими согласными; такъ пишется: *легкий*, *людський*, (пишутъ и *людзький*) *громадський* (мірской, общественный), хотя произносится; *лехкий*, *людцкий* (ср. написанія *багацький*, *багацтво*). Относительно суффикса *ський* надо замѣтить, что этотъ суф. = рус. лит. *скій*. Суф. *ський* иногда измѣняется; иногда подъ его вліяніемъ измѣняется основа слова; *козацький*, *французький*, *руський*, *запорозький* (так. об. *ц + сь* = *ць*, *з + сь* = *зь*, *с + сь* = *сь*, *ж + сь* = *зь*). Употребляющіяся написанія *показчик*, *покажчик*, *показик* (указатель) наглядно говорятъ о неустановленности въ нѣкоторыхъ отдѣльныхъ случаяхъ правописанія. *Тиждень* (недѣля), род. *тижня*, впрочемъ, встрѣчаются написанія и съ *д*; *пізній*, *пізно*, *пізнитися* (поздній,—о, опаздывать); *радість*, *радісний* (радость,—стный). Вм. рус. *сч*—*щ*: *щастливий*, *щастя* (счастье), *щитати*, *щот*, *щотниця* (арифметика).

§ 10. О правописаніи иностранныхъ словъ. При передачѣ греческаго звука *Ѳ* (передаваемого въ рус. первоначально обыкнов. *ѳ*) замѣчается колебаніе: *катѳо́ра*, *театѳѳ*, *Хѳеді́р* и *Тоді́р* (Федоръ). *Хома* — *Тома*, *Хѳедос* — *Тодос*, *Хѳанас* — *Панас* — *Опанас* (Аванасій). Наряду съ сохраненіемъ *ѳ* въ иностр. словахъ имѣется и замѣна этого звука черезъ *хв*, *х*, *п*: *ѳарба*—*хварба* (краска), *ѳартух*—*хвартух*, *ѳіртка*—*хвіртка*, *Пилл* (Филиппъ), *Прі́ська* (Ефросинья). При передачѣ латин., француз. и нѣмецкихъ словъ съ *l* въ про-

изношеніи и на письмѣ—мягкій *л*: *люстро* (зеркало), *лявр* (лавръ), *лѣмпа* (лампа); употребл.: *кляса* (классъ) и *клас* (двойные согласн. иностр. словъ обыкновенно не передаются). Трудно установить правило, когда иностран. *і* передается *и* или *и*: здѣсь сказывается различное произношеніе отдѣльных словъ, народная этимологизація—*біблія* и *библія*, *билет* и *билет*, *бісер*—*бисер*, *біскуп*—*бискуп* (епископъ). При передачѣ иностраннаго *е* черезъ *е* и *е* можно руководствоваться указаніями рус. литерат. языка: тамъ, гдѣ въ русскомъ *э* (эвакуація, экзаменъ), въ украинскомъ *е*: *евакуація*, *екзамен*, тамъ, гдѣ въ русск. *е*, въ украинскомъ—*е*: *еретик*, *епископ*, *єрусалим*.

Надо замѣтить, что написанія *билет*, *директор*, гдѣ *и* вм. иностр. *і*, являются результатомъ уже извѣстной украинизаціи словъ; такимъ же образомъ можно было бы писать: *министр*, *универсал*, въ началѣ же иностранныхъ словъ и въ иностр. словахъ передъ гласными лучше писать *і*: *інспектор*, *інок*, *історія*, *матерія*; послѣ же гласныхъ—*і* *руїна*.

§ 11. О произношеніи нѣкоторыхъ звуковъ и связанномъ съ этимъ правописаніи. Мягкое произношеніе *и* обусловливаетъ такіа написанія: *хлонецъ*, *молодецъ*, *кінець* (конецъ), *верховець* (всадникъ), *царина*, *молодиця*; отвердѣніе *р* ведетъ къ такимъ формамъ: *шинкар*, *дзвонар*, *знахар*, *цар*; то же съ согласными губными—*б*, *п*, *в*: *голуб*, *любов*; это отвердѣніе губныхъ—также въ началѣ и въ срединѣ слова: *вяз* (надо читать в'яз, в'язъ), *вязати*—в'язати, *пам'ять*. Не пишется *ь* послѣ *ж*, *ч*, *ш*, такъ какъ звуки эти въ украинскомъ яз. тверды: *убіж* (ж. р. собир. убогіе—убожье), *піч* (печь). Произношеніе *ч* и *ц* так. обр. не соотвѣтствуютъ произн. *ч* и *ц* въ рус.:—въ рус. *ч*—мягкій зв., *ц*—твердый.

§ 12. Переходъ основныхъ *о* и *е* въ *і*. Въ русскомъ языкѣ надо различать въ словахъ *о* и *е*—основные и *о*, *е*, возникшіе изъ *ъ* и *ь*, напр. *волъ*, *печь*—съ основн. *о* и *е*, *сонъ*, *день*—съ вторичными *о* и *е*. На первоначальную разницу въ произношеніи этихъ словъ указываютъ формы родит. падежа: *вола*—*печи*, *сна*,—*дня*; *о* и *е* въ послѣднихъ словахъ являются „бѣглыми“ (*сна*—*дня* изъ *сѣна*—*дѣня*; *ъ* и *ь* постепенно ослабѣвали въ произношеніи и исчезали, въ именит. же падежѣ *о* и *е* появились въ *сѣнѣ* и *дѣнѣ*, потому что исчезло произношеніе конечныхъ *ъ* и *ь*). Въ украинскомъ языкѣ основн. *о* и *е* переходятъ въ *і*, если дальнѣйшій слогъ заключалъ *ъ* или *ь*, постепен-

но исчезнувшіе въ произношеніи: *віл; ніч*; так обр., этотъ переходъ имѣется только въ закрытыхъ слогахъ (т. е. въ слогахъ, заканчивающихся согласнымъ звукомъ); если же слогъ дѣлается открытымъ, то возстанавливаются обыкновенно *о* и *е*: *вола, печі*. Обыкновенно произношеніе *і*, замѣняющаго *о*, отличается отъ *і*, замѣняющаго *е*: послѣдній звукъ обыкновенно болѣе мягкоъ или, если точнѣе выразиться, передъ такимъ *і* находящіеся согласные звуки произносятся мягче, чѣмъ передъ *і* изъ *о*—ср. произношеніе *н* въ *ніс* (=нѣсъ, эта *ф.* изъ первоначальн: несль) мягче, чѣмъ *н* въ *ніс* (носъ).

Біб—бобу (бобъ), *бібр—бобра*, *біж—божу*, *біль—болю* (боль), *гідно* (годно), *гіркий* (горькій), *гірко*, *гіркість* (горечь), *гірний* (горный), *гірниця* (горница), *гірчиця* (горчица), *гірше* (горше, хуже), *гість—гостя*, *діб—добы* (время, пора), *діл—долу* (долъ, низъ), *дім—дому*, *кібець—кобця* (кобчикъ), *кімната*, *ківиш—ковша*, *кіл—кола*, *кілько—кілко* (сколько), *кільце* (кольцо, кружокъ), *кінь—коня*, *кість—кости*, *кіт—кота*, *кішка*, *ліб—лоба*, *лід—леду* (*и льоду*), *міст—мосту* (мостъ), *ніж—ножса*, *ніч—ночі*, *рів—рову*, *рівний*, *рівність* (равенство), *рівно* (равно, гладко), *рівня*, *рівняти*, *ріг—рога*, *рід—роду*, *рідня*, *рік—року* (годъ), *сім—семи*, *єімнадцять*, *матір*, *матірка* (мать), *гребінь*.

Подобный же переходъ въ *і* имѣется и въ томъ случаѣ, если закрытость слога образуется возникновеніемъ *й* изъ *и*: мѣстоим. *мій* изъ мой—первон. мой, *рій*—роя (рой), *самій* (самой, род. п. и предл. п. ж. р.).

Изъ первоначальной *ф.* слова *кѣньць* въ рус.: конецъ, въ украин. должно быть *конецъ*, наряду съ этой формой имѣется *кінець*, послѣдняя *ф.* объясняется вліяніемъ косвенныхъ падежей, а именно род. пад. *кінця* (*і* изъ *о*, т. к. слогъ дѣлается закрытымъ), дат. п. *кінцю* и пр. Это дѣйствіе так. образомъ аналогіи. Подъ вліяніемъ аналогіи объясняется возникновеніе такихъ формъ: *інець* (ср. и *іонецъ*), *ріт—рот*, *Біи—Бог*, *міч—меч*, *іронька*, *ірочка* (уменьш. отъ *гора*, *і* здѣсь подъ вліяніемъ формъ отъ этого корня съ *і*: *гір*, *гірний* и т. д.; слогъ же открытый). На этихъ примѣрахъ мы можемъ видѣть, какъ благодаря дѣйствію аналогіи (т. е. благодаря вліянію какихъ-либо близкихъ формъ) нарушается строгое выполненіе фонетическихъ законовъ.

Этотъ законъ перехода *о* и *е* въ закрытыхъ слогахъ дѣлаетъ намъ понятными такія формы, какъ отъ *голова*—*голівка* (отсюда: *голівонька*, *голівочка*), *солонька*—*солімка* (отсюда: *солімочка*), *корова*—*корівка* (*корівонька*, *корівочка*), *береза*—*берізка* (*березічка* и *березочка*, *берізонька*) род. п. мн. ч.—*панів*, *снопів*, *голів*, *пліч*; предл. пад. ед.: ч. на *молодім* (вм.—ом) и пр.

Иногда не бывает ожидаемого перехода: *солод* (солодь), *молод*, *молот*, *город*, *перед*, *серед* (т. е. въ такъ называем. „полногласныхъ“ формахъ: тамъ гдѣ въ рус. и укр. яз. *оро*, *оло*, *оле*, еле между двумя согласными, а въ древне-ц. слав. *ра*, *ла*, *рѣ*, *лѣ*—*городъ*—*градъ*, *передъ*—*прѣдъ* и пр.). Впрочемъ, иногда бываютъ переходы въ подобн. случаяхъ: *пори* (порогъ), *сморід* и *смород* (смрадъ).

Въ словахъ: *ровъ*, *ледъ*, *камень*, *ремень* *о* и *е* были основными, а въ языкѣ эти звуки обратились въ „бѣглые“ подъ вліяніемъ другихъ словъ. Въ украинскомъ видимъ переходъ въ *і*: *рів*, *лід* (леду и льоду), *камінь* (каменю), *ремінь*.

§ 13. Переходъ *ѣ* въ *і*. Умѣнье различать на письмѣ *ѣ* и *е* (въ произношеніи рус. лит. яз. *ѣ* совпало съ *е*) дастъ возможность опредѣлить фонетическій составъ многихъ украинскихъ словъ, такъ какъ въ украинскомъ лит. языкѣ вмѣсто первоначальнаго *ѣ*—*і*: *хліб*, *діло*, *тінь*, *міснота*. По произношенію это *і* совпадаетъ съ *і*, возникшемъ изъ *е* въ закрытыхъ слогахъ, напр.: *тіло* (тѣло) и *ніс* (нѣсъ), отличаясь отъ *і* изъ *о*. Въ галиційскомъ правописаніи для этого *і* употребляется *ї*—такъ обр. одинаково для *і* изъ *ѣ* и для *і* въ значеніи *ї*.

Если придерживаться галиційскаго правописанія, то часто придется употреблять *ї*, т. к. *ѣ* употреблялось часто не только въ корняхъ, но и въ окончаніяхъ, напр., в *житті*, *раніш*, *всѣ* наці, *тоді*, *здійсненя*, *ні* и пр. Гораздо практичнѣе, какъ выше сказано, было бы употреблять одно *і*, тѣмъ болѣе, что трудно передать на письмѣ всѣ фонетическіе оттѣнки; собственно и *житті*—не особенно точно, т. к. надо было написать *житѣті*.

Особенно ясно обнаруживается смѣшеніе *і* изъ *ѣ* и *і* изъ *е* (въ закр. слог.) въ такихъ примѣрахъ, какъ *річ*, *медвідь*, *род*. п. долженъ бы быть: *річі*, *медвідя*, но обыкновенно употребляются формы: *речі*, *медведя* (*ведмедя*), т. обр., какъ *пич*—*печі*.

Біг—*бігу* (бѣгъ), *бігати*, *біглий*, *бігом*, *бігти*, *біда*, *бідний*, *бідність*, *бідувати*, *білий*, *вінець*, *вінок* (вѣнокъ), *віник* (вѣникъ), *віра*, *вірний*, *вістка* *вість*, *вітати* (привѣтствовать), *вітер*, *вітка*, *вічність*, *вішатися*, *віяти*. *дівчина*, *дівка*, *дід*, *ділитися*, *діти*, *діяти* (дѣлать), *діяч* (дѣтель), *лізти*, *лікар*, *ліпота* (красота), *ліпший* (лучшій), *ліс*, *літний*, *лідь* (р. п. меді и міді), *мінати*, *міра*, *мірність* (умѣренность), *місце* (мѣсто), *місяць*, *міта* (мѣтка), *мішок*, *ніжний* (нѣжный), *німець*, *німецький*, *німеччина*; *німота* (нѣмота), *пісня*, *пісом*—*пішою*—*пішки* (пѣшкомъ), *пішохід* (тротуаръ), *пішоходець* (пѣшій), *рідкий* (рѣдкій), *різати*, *річка*, *свідка* (свидѣтельница), *свідчення* (свидѣтельство), *свідчити*, *свідок* (свидѣтель), *свіжий*, *світ*, *світлість*, *світом* (на разсвѣтѣ), *свіча*, *спілий*, *спілити* (созрѣвать), *спішати*, *спішно*, *стіна*.

§ 14. Появленіє согласныхъ зв.: в, г въ началѣ словъ и выпаденіє согласныхъ. Передъ гласными звуками въ началѣ словъ часто появляются согласные звуки *в, г*: *вудка*—удочка, *вудити*—удить рыбу, *вузол*—узелъ, *вузький*—узкій, *вулиця*—улица, *вуглиий*—углиый, *вухо*—ухо, *вуси*—усы, *вугілля*—уголья, *горіх*—орѣхъ, *гострити*, *гострий*, *гострість*, *гармата* (пушка), *Ганна*. По говорамъ мы видимъ такіа измѣненія: *воріх*—*горіх*—*оріх*. Надо не забывать, что появленіє *в, г* въ подобныхъ случаяхъ явленіє позднѣйшее и вызванное условіями связной рѣчи—постановкой слова и затѣмъ уже съ нѣкоторыми словами эти новые звуки слились въ одно цѣлое. При существованіи, напр., двухъ формъ *горел* и *орел* надо предпочитать послѣднюю.

При стеченіи нѣсколькихъ согласныхъ въ произношеніи замѣчается стремленіе опустить тотъ или иной согласный (ради облегченія произношенія); согласно произношенію мы имѣемъ такіа написанія: *кожний* (изъ *кождний*), отъ *тиждень* род. п. *тижня*; *сонце*, *соняшний* (солнечный), *соняшник* (подсолнечникъ); отъ *пѣст* (постъ)—*пѣсний* (постный), *пѣнина* (постная пища), *пѣсно* (постно); *вѣсть* (вѣсть), но *вѣсник* (хотя часто пишутъ и *вѣстник*), *звѣсний* (извѣстный), *ропусний* (*ропуста*—распущенность); *празник*; *четвер* (четвергъ), р. п. *четверга*; *серце* (сердце), *серцевий* (сердечный), *милосерний*; отъ *червецъ* (названіе мѣсяца—іюнь), р. п. *черця* и пр.; отъ *чернецъ* (монахъ) р. п. *черця* и *ченця* и т. д.; отъ *перстенъ* род. *перстєня* и *перєня*; *змисел* (чувство), *змислити* (подумать),—но *змисний* (безъ л—ловкій, догадливый); *товариский* (изъ *товариш-ський*), *французский* (изъ *французський*), *руський* (изъ *русьський*), *міський* (изъ *мисьський* городской); *власть*, но *власний*, *власник*.

§ 15. Исчезновеніє и появленіє *і* въ началѣ словъ. Выше упомянутымъ звуковымъ закономъ объясняется и данное явленіє: *рати*—играть, *ратися*—забавляться, *раття*—игра, *рач*—*рець* (музыкантъ), наряду съ этимъ употребляется *ірати*, *іра*, *ірач*, *ірашка* (игрушка), *ірець*, *ірище*; часто употребляющійся глаголь *мати*—изъ *імати* (въ значеніи не только имѣть, но и предполагать, намѣреваться и др. знач.). Съ другой стороны: *імжити* (моросить), *імла* (мгла), *імховий* (моховый), *ірвати* (рвать), *іржати*. Если предлогъ *з* (съ) стоитъ между двумя согласными, то образуется форма *изо*: *буде хоч цілечку ніч изо мною сидіти*; изъ предл. *к*—*ік*: *аж ік вечору*. Слово *вісторок* (вторникъ) изъ (в)+(і) *второк*. Подобнымъ же образомъ объясняется появленіє *і* между

предлогомъ и тѣмъ словомъ, съ которымъ этотъ предлогъ сливается: *надібрати, надігнути, розідрати, розіслати, розікласти*. Форма *іще*—еще объясняется изъ *ѣ*. *ще*, а послѣдняя—сокращеніе изъ *еще*; употребленіе этой *ѣ. ще* наряду съ *іще*—любопытный процессъ сокращенія гласн. зв. и появленія новаго гласнаго звука.

§ 16. **Переходъ звука л въ в.** Если *л* стоитъ послѣ гласнаго и образуетъ закрытый слогъ, то *л* переходитъ въ *в*: *ковбаса, вовк, довгий, піймав, писав*.

Изъ словъ, сложенныхъ съ *пів* (полъ—половина): *півбачок* (полубо-ченкокъ), *півгодинний* (получасовый), *піврічний* (полугодовой), *південний* (полуденный, южный), *півдесята* (девять съ половиною), *півкуля* (полушаріе), *північ* (полночь, сѣверъ), *півнята* (четыре съ половиною), *півтора* (полтора), *півтораста*.

§ 17. **Звукъ л вмѣсто р.** Такіе примѣры, какъ *лицар, лицарство, лимар* (шорникъ), *лимарівна* (дочь шорника), *цилюрник, лейтар* (рейтаръ), *лейстер* (реестръ), *лейстровий* (реестровый), *срібло* (серебро), *срібляний*—объясняются такъ называемой диссимиляціей (расподобленіемъ), т. е. въ данномъ случаѣ изъ двухъ одинаковыхъ согласныхъ одинъ звукъ измѣняется. Это явленіе свойственно разнымъ русскимъ говорамъ (какъ и предыдущій переходъ *л* въ *в*). Замѣну *р*—*л* мы имѣемъ и въ такихъ случаяхъ: *плигати* (прыгать), *плиг* (прыжокъ), *плигом* (прыжкомъ, вскачь).

§ 18. **О переходѣ в въ у.** Съ этимъ переходомъ мы уже знакомы. Особенно характернымъ является этотъ переходъ по отношенію отдѣльныхъ словъ въ формахъ слова *весь*: наряду съ *весь*—*увесь*—*усей*, ж. р. *уся*, ср. *усе*; послѣднія формы повліяли на образованіе *ѣ. увесь* и *усей*. Переходъ *в* въ *у* или далѣе въ особый звукъ *у* (очень краткій зв.) особенно характеризуетъ бѣлорусскій языкъ.

§ 19. **О нѣкоторыхъ переходахъ звуковъ.** Украинскій языкъ—окающій и если находятся иногда нѣкоторые переходы неудар. *о* въ *а*, то объясненіе этого лежитъ прежде всего въ извѣстной ассимиляціи (уподобленія): *хазяїн, хазяїнувати, хазяїство, гарячий, гарячка, гарячити*, (разгорячать), *гарячити* (становиться жаркимъ), *багатий, багачий, монастир, ламати, качан, халява* (голенище), *гаразд* (ладно, хорошо),—во всѣхъ этихъ примѣрахъ *а* подъ вліяніемъ послѣдующаго слога съ *а* (или *я* = *ѣа*).

Перестановка согласныхъ. Наряду съ *медвідь*—*ведмідь*; затѣмъ *намисто*—*монисто*; *тверезий*—*трезвий*, *тверезити*—*отрезвлять*, *тверезість*—*трезвость*, *суворий*—*суровый*; *гамазин, гамазей* (магазинъ для склада вещей, хлѣба).

§ 20. О склоненіяхъ именъ существительныхъ. 3 или 4 склоненія им. сущ. различаютъ обыкновенно въ украинскомъ языкѣ. Въ виду сближенія по окончаніямъ прежде различныхъ склоненій и для простоты можно было бы всѣ имена существительныя разбить на 2 группы или на 2 склоненія—къ первому отнести имена мужескаго и средняго рода, ко второму—имена женскаго рода.

Въ украинск. грам. имя существит. обозначается различными терминами: *сущник*, *іменник*, *речівник*, *ім'я самостійне* и др.; склоненіе—*відміна*, *одміна*, *деклінація* и др.; падежъ чаще всего передается словомъ *відмінок* (собств. измѣненіе), при чемъ именит. п. *називний*, *номинатив* или *перший*, и пр.; родительный—*родовий*, *генетив*, *другий* и др., дательный—*давальний*, *датив*, *третій*; винительный—*винильний*, *знахідний*, *четвертий*; творительный—*творник*, *орудний*, *інструменталь*, *шостий*, предложный—*місцевий*, *льокатив*, *сьомий*; звательный—*зовник*, *кличний*, *вокатив*, *п'ятий*; число—*число*, *лічба*; един. число—*однина*, *поєдинча лічба*; множ. ч.—*множина* удареніе т. обр. ставится въ разныхъ грам. трудахъ на разныхъ слогахъ).

§ 21. О твердомъ и мягкомъ различіяхъ въ склоненіяхъ. Какъ мы уже знаемъ, такія слова, какъ *кінь*, состоятъ изъ 3 звуковъ и если бы имѣлось особое обозначеніе для мягкаго *н*, то и на письмѣ было бы 3 буквы; род. пад. *коня*, будучи написано фонетически, дало бы 4 буквы, только на концѣ было бы *а* при обозначеніи мягкаго *н*: *конья*. Изъ этого уже ясно, что такъ называемыя мягкія и твердыя различія въ склоненіи не отличаются надежными окончаніями. Род. п. *войни*—*землі*, но можно было бы при обозначеніи мягкаго *л*—*ль* написать *земльи*.

§ 22. Склоненіе именъ существ. муж. р. твердаго различія. Именит. падежъ, кромѣ обычнаго окончанія—твердый согласн. звукъ, имѣетъ иногда особое окончаніе—*о* (*батько*). Надо обратить вниманіе на широко развившееся употребленіе звательнаго падежа, при чемъ окончаніе обычно *е*, послѣ же *и*, *к*, *х*—обычно *у* (*батьку*, *мишку*). Въ дательномъ и предложномъ падежахъ обычно окончаніе *ови*, рѣже *у*, *і*.

	Ед. ч.			Мн. ч.	
Им.	батько	овес	батьки	вівси	
Р.	батька	вівса	батьків	вівсів	
Д.	батькові	вівсові	батькам	вівсам	
В.	батька	овес	батьків	вівси	
Тв.	батьком	вівсом	батьками	вівсами	
Пр.	батькові	вівсі	батьках	вівсах	
Зв.	батьку	вівсе	батьки	вівси	

При переходѣ въ имен. пад. основныхъ звуковъ *о* и *е* въ *і* въ косвен. падежахъ видимъ возстановленіе *о* и *е*: *Львів*—*Львова*, *Харьків*—*Харькова*, *вечір*—*вечера* (*и*—*ора*), *папір* (впрочемъ, *и* *папер*—*бумага*)—*папера*. Въ склоненіи *Київ* обычно удерживается *і*—*Київа*... Впрочемъ измѣняютъ *и*: *Кієва*... Колебаніе замѣтно и въ склоненіи *Кишинів*, *Канів*, — *Кишиньова*, — *ева*, *Канева*, — *ьова* (въ отдѣльн. говорахъ мы имѣемъ еще: *Канява*, *Каньова*, *Каніва*). Иногда при исчезновеніи *о* и *е* въ косвенныхъ падежахъ словъ имѣющагося въ предыдущемъ словѣ *о* и *е* переходятъ въ *і*: *вісва*, *вірла* (*и* *орла*). Въ украинск. обыкновенно нѣтъ окончанія *а* для имен. пад. мн. ч.: *доми*, *роги* (дома, рога), рѣдки такіе случаи, какъ *вісва* (наряду съ обыкн.: *віси*).

Слоги *ки* въ: *батьки*, *чоловіки*, *ги*—*луги*, *хи*—*горохи*, въ произнесеніи мягче, чѣмъ, напр., *ти* въ *брати* (им. п. мн. отъ *брат*). Это происходитъ отъ того, что прежніе заднеязычные звуки *г*, *к*, *х* дѣлаются теперь часто среднеязычными. Сравнительная же твердость слоговъ *ги*, *ки*, *хи* обнаруживается, если мы сравнимъ произнесеніе этихъ окончаній съ окончаніями род. пад. мн. ч., гдѣ уже ясно слышно мягкое произношеніе *г*, *к*, *х*—*лугів*, *батьків*, *горосів*.

§ 23. Склоненіе именъ существ. муж. р. мягкаго различія. Итакъ, окончанія этого склоненія таковы же, какъ предыдущаго, только предъ окончаніями находятся мягкіе согласные звуки или ютъ (*учитель*, —*ля*, *край*, *краю*). Такія имена существительныя, какъ *лікар*, *пекар*, *кобзар*, *токар* очень часто въ произношеніи имѣютъ твердое *р* (потому и не пишется *ь*), но въ косвенныхъ падежахъ проявляется обычно мягкость. Въ эту категорію словъ входитъ и *комар*; слово это правильнѣе было бы измѣнять по твердому различію, какъ *сахар*, *базар* и др.

Именно въ такихъ именахъ существительныхъ, какъ: *кобзарь*, *ключарь*, *косарь*, *лікарь*, *пекарь*, *бондарь*, *календарь*, *паламарь*, *лицарь*, *писарь* и др. постепенно начинаетъ преобладать твердое произношеніе *р* и потому часто уже на письмѣ обозначается окончаніе безъ *ь*: *кобзар*, *ключар*, *косар* и пр. Такимъ образомъ получается написаніе съ *ар*, аналогичное такимъ именамъ существительнымъ, какъ *базар*, *сахар*. Въ виду того, что не установилось вполне произношеніе подобныхъ словъ, затѣмъ имѣется традиція съ написаніемъ *арь*, слѣдовало бы считать возможнымъ двойное написаніе съ *ь* и безъ *ь*. Тѣмъ болѣе, что если строго установить необходимость написанія безъ *ь*, то вскорѣ можетъ быть поднятъ вопросъ, не проводить ли и въ косвенныхъ падежахъ такихъ написаній, какъ: *секретара*, *секретару* и пр., теперь же даже при написаніи: *секретар*, косвенные падежи идутъ по мягкому склоненію—*секретаря*...

		Ед. ч.		Мн. ч.
Им.	учитель (вчитель)	край	учителі	краї
Р.	учителя	краю	учителів	країв
Д.	учителеві (—ю)	краєві	учителям	краям
В.	учителя	край	учителів	краї
Т.	учителем	краєм	учителями	краями
П.	учителеві (—ю,—і)	краю (—і)	учителях	краях
Зв.	учителю	краю	учителі	краї

Какъ *вісса*, такъ *віття* (и *отця*), *вдовець*—*вдівця*. Слова: *женець*, *жерець*, *мрець* (мертвецъ) и *швецъ* (сапожникъ) измѣняются такъ: *женця*, *женцеві*, *жерця*... (первоначальн. формы этихъ словъ: *жъ-нъць*, *жъръць* и пр.). Русск. ф. род. п. мн. ч.—учителей, князей (это окончаніе *ей* заимствовано изъ склоненія такихъ словъ, какъ *путь*, имѣвшихъ свои особыя окончанія) соотвѣтствуетъ ф. на—*ів*: *учителів* (*вчителів*), *князів*, *дурнів*. Окончаніе *ів* изъ *ов* тоже заимствовано изъ древняго склоненія на *у* (*домъ*—*домовъ*). Окончаніе *ей* въ украинск. яз. въ немногочисл. именахъ: *гостей*, *коней*, *додвѣй*, *грошей*; въ склоненіи этихъ существительныхъ и другіе падежи сближаются съ прежними окончаніями такихъ словъ, какъ *путь*: *прими* (наряду съ *прощима*).

§ 24. Замѣчанія объ отдѣльныхъ падежахъ. Окончаніе *у* (ю) въ род. п. ед. ч. въ украинскомъ болѣе распространено, чѣмъ въ рус. лит. языкѣ, хотя и здѣсь прежде всего употребляется это окончаніе въ существительныхъ, обозначающихъ извѣстную количественность: *сахару*, *народу*, *чаю*. Интересны, между прочимъ, такіе примѣры: *липець*—*лицію* (липовый медъ), *липець*—*лиція* (іюль); *зби*—*збіна* (бѣглець), *зби*—*збіну* (бѣгство); изъ послѣдняго примѣра мы видимъ, что окончаніе *у* переносится и въ склоненіе именъ отвлеченныхъ. Это окончаніе *у*—остатокъ прежняго такъ называемаго укового склоненія. Такимъ же остаткомъ является преобладающее окончаніе дат. п. ед. ч.—*ові*, *еві* (вмѣсто ожидаемаго *у*). Въ винит. п. ед. ч. отъ именъ сущ.—названій неодушевленныхъ предметовъ встрѣчается форма, съ оконч.—*а*, т. е. форма родит. пад. (какъ и въ одушевлен.): *мішок* и *мішка*, или: *я найшов того паперу* и *той папір* (я нашелъ ту бумагу).—И въ зват. п. мы имѣемъ ф. на *у*—заимствованіе изъ укового склоненія, другая ф. на—*е*; форму на—*у* принимаютъ не только тѣ немногочисленные имена существительныя, которыя

раньше относились къ склоненію на *у* (*син, дом, дар, сад, стан, верх, віл, лід, чин, мир, низ*), но и цѣлый рядъ другихъ именъ существительныхъ, а именно: слова на—*й* (*чай—чаю*), на *о, ко, ок, ик*, (*батьку, тату, Шевченку, пальчику*), *ж, ч, ш*, (*чижу, мечу, то-варишу*). Въ склоненіи послѣднихъ именъ существительныхъ, т. е. оканчивающихся на *ж, ч, ш*, иногда дѣлаютъ нѣкоторое разграниченіе: *сторожові, сторожом*, но *ножем, мечем*, т. е. если удареніе не падаетъ на окончаніе, то—*ові, ом*, если падаетъ—*еві, ем*.—Предложный падежъ имѣетъ троякое окончаніе: *ові (еві), у (ю), і*. Въ словахъ, оканчивающихся на *к*, предложный п. обыкновенно на—*у* (так. обр., не измѣняется зв. *к*): *на козаку*, но и *на козаківі* (окончаніе *ові* принимаютъ обыкновенно имена, обозначающія одушевленные предметы).

Именит. пад. мн. ч. имѣетъ окончанія *и, і, е*. Окончаніе *и* мягкаго различія принимаютъ и имена существительныя на *ж, ч, ш*, а также *р*—даже при отвердѣніи этого звука въ един. числѣ: *кобзарі*. Оконч. *е* имѣютъ нѣкоторыя имена существительныя на *ин*, теряющія этотъ суффиксъ въ множ. числѣ; *селяне, городяне* (но *татари, серби*). Отъ *пан* им. п. мн. ч. *пани* и *панове*.—Обыкновенно оконч. род. п.—*ів*. Нѣкоторыя имена существительныя, имѣя это окончаніе, употребляются и безъ *ів*: *рік* и *років*, *день* и *днів*, при чемъ, если подобныя существительныя сочетаются съ числительными, то ф. *років, днів* предпочтительно ставятся тогда, когда данное существительное находится предъ числительнымъ: *днів п'ять*, но *п'ять день*. Отъ *селяне, городяне*—*селян, городян*, но *серби—сербів*. Окончаніе въ род. п. *ей* встрѣчается, какъ отмѣчено, въ немногихъ именахъ существительныхъ: *рошей, людей* (именит. пад. *люде*), *коней, гостей*.

Какъ въ приведенномъ примѣрѣ *батько* удареніе во множественномъ числѣ переходитъ на послѣдній слогъ: *батьки*, такъ и въ цѣломъ рядѣ другихъ словъ имѣется такой же переходъ: *парубок—парубки, брат—брата, чорт—чорти*.

§ 25. Склоненіе именъ сущ. среднего рода. Склоненіе им. сущ. ср. р. мало чѣмъ отличается отъ склоненія им. сущ. муж. рода. Конечно, разница прежде всего въ именительномъ, винит. и звательномъ падежахъ. Къ данному склоненію принадлежатъ и многочисленныя им. сущ. ср. рода на—*нія, лля* и *пр.*, т. е. съ удвоеннымъ произношеніемъ согласнаго зв. передъ первоначальнымъ окончаніемъ *ье* (переходящимъ въ *ья*): *каміння, всілля* (—*е, свадьба*), *волося* (волоса), *граття* (игра), *трачення* (расходъ).

Ед. ч.

Им., в., зв.	дерево	поле	лице	питання (є)	око
Р.	дерева	поля	лиця	питання	ока
Д.	дереву	полю	лицю	питанню	окові
Тв.	деревом	полем	лицем	питанням (єм)	оком
Пр.	дереві	полі	лиці	питанні	оці

Мн. ч.

Им., в., зв.	дерева	поля	лиця	питання	очі
Р.	дерев	полів	лиць	питаннь (ів),	очей
Д.	деревам	полям	лицям	питанням	очам
Тв.	деревами	полями	лицями	питаннями	очима (вічми)
Пр.	деревях	полях	лицях	питаннях	очах

Въ дат. п. ед. ч. оконч. *ові* сравнительно рѣдко (*сіно—сінові, яйце—яйцеві*). Род. п. мн. ч. отъ *вікно* (око) — *вікон, весло—весел*. Окончаніе *има* въ твор. п. мн. числа—остатки двойственного числа.

Въ склоненіи такихъ именъ *сущ.* ср. рода, какъ *има, время, чудо, небо*, въ рус. лит. языкѣ мы видимъ отраженіе прежняго склоненія на согласн. звуки. То же находимъ и въ украинскомъ, хотя здѣсь болѣе замѣчается уклонъ къ переходу этихъ именъ существительныхъ къ обыкновенному склоненію, такъ *ім'я* — род. п.: *імені* и *ім'я*, дат. и предл. п.: *ім'ю*, мн. ч. им., вин., зв. *ім'я* (*імена*), род.: *імен*, дат. *ім'ям* (*іменам*), тв. *ім'ями* (*іменами*), предл.: *ім'ях* (*іменах*). Такъ же склоняются: *плем'я сім'я* (*сѣм'я*). Нѣкоторыя имена существительныя удерживаютъ суффиксъ *ят*: *теля—теляти—теляті*, но тв. п.: *телям*, предл.: *теляті*, мн. ч. *телята*... Такое нарощеніе *ят* находится въ названіяхъ молодыхъ животныхъ: *ягня, лоша* (жеребенокъ), *курча* (цыпленокъ).

§ 26. Склоненіе им. сущ. женск. р. (на *а, я* и *ь*). Объединяя во второмъ склоненіи имена существительныя женск. рода на *а* (*я*) и *ь*, надо помнить, что раньше имена сущ. ж. р. на *а* (*я*) съ одной стороны и *ь*-съ другой составляли два разныхъ склоненія, т. к. ихъ падежныя окончанія были разныя. Къ особому также склоненію принадлежали имена женск. р.: *мати, любов, кров* (имѣвшія первон. въ именит. пад. ф.: *мати, любы, кры*), а теперь и эти слова можно отнести къ общему склоненію. Въ склоненіи *мати* (им. и зват. п.) возстанавливается суфф. *ер* въ косвен. падежахъ: р. *матери*, д. *матері*, в. *матерь*; мн. ч.: *матері, —ів, —ям, —ів, —ьми, —ях*; *любов—любови, —і...*

Ед. ч.

Им.	война	річка	душа	земля	муха	птиця
Р.	войни	річки	душі	землі	мухи	птиці
Д.	войні	річці	душі	землі	мусі	птиці
В.	войну	річку	душу	землю	муху	птицю
Тв.	войною	річкою	душею	землею	мухою	птицею
Пр.	войні	річці	душі	землі	мусі	птиці
З.	войно	річко	душе	земле	мухо	птице

Мн. ч.

Им., в., зв.	войни	річки	душі	землі	мухи	птиці
Р.	войн	річок	душ	земель	мух	птиць
Д.	войнам	річкам	душам	землям	мухам	птицям
Тв.	войнами	річками	душами	землями	мухами	птицями
Пр.	войнах	річках	душах	землях	мухах	птицях

Въ такихъ именахъ сущ., какъ *нога, рука* дат. и предл. п. ед. ч.: *нозі, руці*. Иногда удареніе при склоненіи переносится, такъ: ед. ч. *книжка*—*книжки*, мн. ч. *книжки*—*книжок*, *жінка* во мн. ч.: *жінки, свічка*, мн. ч.—*свічки*; или въ согласіи съ рус. яз.: *вода*, мн. ч.—*води*.

Род. пад. мн. ч. отъ такихъ словъ, какъ *дорога, школа, берега, нога*—*доріг, шкіль, беріз, ніг*. Окончаніе род. п. муж. р. *ів* проникаетъ и въ склоненіе женск. рода: *оса*—*осів, весна*—*веснів, панна*—*паннів*.

Имена сущ. на *ина*: *людина* (человѣкъ), *дитина* (дитя) въ мн. числѣ теряють суфф. *ина*: *люди...*, *діти...*. Отъ *дівчина* мн. ч. *дівчата...*

Ед. ч.

Мн. ч.

Им., в.,	радість	річ	радости	речі (річі)
Р.	радости	речі	радостей (—ів)	речей (річей)
Д.	радості	речі	радостям	речам (річам)
Тв.	радост'ю(тю)	річчю (ччу)	радостями	речі (річі)
Пр.	радості	речі	радостях	речами (річами)
Зв.	радосте	рече	радости	речах (річах)

Цѣлый рядъ словъ даетъ измѣненія въ суффиксахъ, какъ *радість* — *радости*, т. е. переходъ *і* въ *о*, или *і* въ *е*, если слогъ изъ закрытаго дѣлается открытымъ: *вдячність* (благодарность)—*вдячності, злість* — *злости, штиучність* (искусство), — *ости, осінь* — *осени, постіль*—*постели*. Если въ такихъ словахъ, какъ *кров, любов, честь, шерсть* сохраняются въ косвен. падежахъ *о* и *е*, то

это объясняется тѣмъ, что здѣсь первоначально были *ъ* или *ь* (*кровъ изъ кровь*—а *кровъ* отъ *кры*, *любовъ*—*любовь*—*любы*; *честь*—*чьсть*, *шерсть*—*шърсть*). Въ твор. п. ед. ч. наряду съ *ф.* *річчу*—*річчю*; подобное удвоение наблюдается нерѣдко: *сїлю* (*сїл'ю*), *тїню* (*тѣню*).

§ 27. О двойственномъ числѣ. Отъ нѣкоторыхъ именъ существит. образуется не только множественное число, но и число двойственное. Это остатки старины. Формы эти, впрочемъ, замѣняются множеств. числомъ, такъ: *не в'яжить руцї* и—*руки*; первая *ф.* *руцї* изъ *ф.* двойств. ч. *руцѣ*, вторая *ф.*—*мн. ч.*; *вклонилася низенько аж в самїй носї* (*но* и *ногї*); отъ *око* *мн. ч.*—*очи*, но имѣется и *ф.* *оцї*. Остатки дв. ч. можно видѣть въ так. формахъ: *грошима* *тв. п.* отъ *гроши* (наряду съ этимъ и *ф.*: *грїшми*). Если въ рус. лит. яз. въ такихъ примѣрахъ, какъ „два человѣка“ (а затѣмъ подъ вліяніемъ подобныхъ *ф.*: три, четыре человѣка) видятъ *ф.* двойств. числа, въ украинск. въ такихъ случаяхъ обыкновенно ставится *им. п. мн. ч.*: *два чоловіки*.

§ 28. Склоненіе мѣстоименій—личныхъ и возвратнаго.

Наиболѣе употребительные термины въ украин. грамматикахъ: мѣстоименіе—*займенник*, *містойменник*; мѣст. личныя—*особовї*, *личні*; м. возвратное—*зворотний*, *особово-рефлексійний*; м. указат.—*показуючі*, *вказуючі*, м. притяжательныя—*привласні*, *присвойні*; м. вопросительныя—*питайні*, *питаючи*, *вопросительні*; м. опредѣленныя—*означенї*, м. относительныя—*відносні*.

Ед. ч.			Мн. ч.			
Им.	я	ти	він, вона, воно	ми	ви	вони
Р.	мене	тебе	його, її	нас	вас	їх
Д.	мені,	тобі	йому, їй	нам	вам	їм
В.	мене	тебе	його, її	нас	вас	їх
Тв.	мною	тобою	їм, ею	нами	вами	їми
Пр.	мені	тобі	йому, їй	нас	вас	їх

Если не употреблять хоть въ нѣкоторыхъ случаяхъ *ї*, то для болѣе точнаго обозначенія такихъ *ф.*, какъ *її*, *їх* и *пр.* надо пользоваться такими сочетаніями: *їїїї*, *їїх* и *пр.* Наряду съ *ф.* *його*, *йому*, *їм*, *їх* часто употребляется *ф.*: *нього*, *неї*, *ньому*, *нім*. Въ вин. пад. ж. р. наряду съ *ф.* *її*—*неї*. Можно провести параллель въ употребленіи этихъ *ф.* съ рус.: *него*, *ней*. Такъ, напр., *ходив до нього*, *до неї*, *но: ходив до його* (или *її*) *вітця*, *ср.*: *ходилъ къ нему*, *къ ней*, *ходилъ къ его* (ея) *отцу*. Или: *без нього*, *без неї*;

надо обратить вниманіе на переносъ ударенія въ послѣднихъ примѣрахъ (то же: *до мене, до тебе, до його* и пр.).

Возвратное мѣстоименіе—род. п. и вин. п. *себе*, дат. и предл. *собі*, тв. *собою*.

§ 29. Склоненіе мѣстоименій притяжательныхъ, указательныхъ и другихъ.

		Ед. ч.		Мн. ч.
Им.	мій	моя	мое	мої
Р.	мого, мойого	моєї		моїх
Д.	мому, моему	моїй		моїм
В.	мого, мій	мою	мое	моїх, мої
Тв.	моїм	моею		моїми
Пр.	моїм, моему	моїй		моїх
Им.	наш	наша	наше	наші
Р.	нашого	нашої		наших
Д.	нашому	нашій		нашим
В.	нашого, наш	нашу	наше	наших, наши
Тв.	нашим	нашою		нашими
Пр.	нашім, нашому	нашій		наших
Им.	той	та, тая,	те, тее	ті (тії)
Р.	того	тії, тієї (тої),		тих (тіх)
Д.	тому	тії		тим (тім)
В.	того	ту, тую	те, тее	тих (тіх), ті (тії)
Тв.	тим	тією (тою)		тими (тіми)
Пр.	тім (тому)	тії		тих (тіх)
Им.	цей	ця (цяя),	це (цее)	ці (ції)
Р.	цього	ції (цієї)		цих
Д.	цьому	цій		цим
В.	цього, цей	цю (цюю),	це (цее)	цих, ці (ції)
Тв.	цим	цією, цеою		цими
Пр.	цім, цьому,	цій		цих
Им.	чий	чия	чие	чиї
Р.	чийого	чиеї		чиїх
Д.	чийому	чийій		чийім
В.	чийого, чий	чию	чие	чиїх, чиї
Тв.	чийім	чиею		чийіми
Пр.	чийім	чийій		чиїх

		Ед. ч.		Мн. ч.
Им.	весь (увесь, усей)	вся (уся)	все, усе	всі
Р.	всього (усього)	всієї, всеї (у—)		всіх
Д.	всьому (у—)	всій (у—)		всім
В.	всього, весь (у—)	всю (у—)	все, усе	всі, всіх
Тв.	всім (у—)	всею, всією (у—)		всіма
Пр.	всьому (у—), всім (у—)	всій (у—)		всіх

Мѣстоим. *кто—кого—кому—кого—ким—кому; що или шо—чого—чому—що, що—чим—чому, чім.*

Въ предложн. п. *кому*—удареніе перешло съ послѣдняго слога въ зависимости отъ того, что этотъ падежъ сочетается съ предлогами. И въ другихъ падежахъ въ такомъ случаѣ мы видимъ переносъ ударенія: *на кого, задыя чого.*

Мѣстоим. неопред.: *декто, абиhto (кой-кто), децо, абицо* (кое-что), *дечий, абичий (кой-чей), декотрий* (нѣкоторый), *хтось* (кто-то), *щось* (что-ниб.), *який-небудь абиакый* (какой-ниб.) и др. Склон. *декто—декого, декому...*

Декто, децо въ косвенныхъ падежахъ съ предлогами могутъ разбиваться на части: *де з ким* (но и *з деkim*); то же: *ніхто, ніцо—ні з ким* (з *ніkim*).

Мѣстоим. *сам* употребляется не только въ значеніи: *самъ*, но очень часто въ значеніи „одинъ только“: *мусів сам вечеряти* (долженъ былъ одинъ ужинать). Въ значеніи „одинъ только“ употребляется также—*самий,—сама, самая—саме, самое.*

Мѣстоим. (с) *кільки—стільки—скільких, ом, ох, скількима, ох.*

Вопросит. и относит. мѣстоименіе *що* очень часто употребляется вмѣсто *вопр. и относит. мѣстоим. который или котрий: чоловік, що кидає свою мову, не вартий доброго слова.* Если же мѣстоим. *котрий* (котрий) должно стоять въ косвенномъ падежѣ или въ косвенномъ падежѣ съ предлогомъ, то употребляется *що* въ соединеніи съ соотвѣтствующими падежами мѣстоименія *він—вона—воно: не той пан, що надів жупан, а той, що в його щире серце; це колесо, що зверху пада на його вода; ой чия то хата з краю, що я її не знаю.*

§ 30. Склоненіе именъ прилагательныхъ.

Имя прилагательное—*ім'я приложне, ймення прикметне, прикметник;* родъ, муж.—*мужеський, чоловічий рід;* р. женскій—*жіночий р.;* ср. р.—*середній р.;* общій р.—*спільний р.*

Въ украинск. литературн. языкѣ почти не употребляются уже прилагательныя такъ называемыя именныхъ окончаній; рус. *онъ добръ*—укр. *він добрий;* предпочтительнѣе сказать: *я тобі радий,*

чѣмъ... рад, хотя рад принадлежитъ къ сохранившимся остаткамъ прежняго употребленія (какъ и прилагат.: *винен, повинен—винен був 10 рублів, повинен мене слухати; годен, варт — стоящій; вырочемъ наряду съ этимъ и винний, годний, вартій*). Лишь такія прилагательныя, какъ *батьків* (отцовскій, хотя и *батьківський*), *бабин, свестрин* (т. е. показывающія принадлежность), сохраняютъ именныя окончанія.

Если прилагательныя имена: *соломяний, шовковий, сердитий, правдивий* и др. по своимъ окончаніямъ соотвѣтствуютъ такимъ же прилагательнымъ въ русскомъ языкѣ, то цѣлые разряды другихъ прилагательныхъ не имѣютъ этого соотвѣтствія имѣя *ий* въ то время, какъ въ рус. яз.—*ій*. Такъ, въ украинскомъ суффиксы:—*кий, -ський—енький, -есенький, -ісінський* (т. е. съ *и* послѣ *к*),—*чий, хий* (послѣ *г, х*),—*жий, чий, ший, щий* (послѣ *ж, ч, ш, щ*): *короткий, коротенький, коротесенький, дорогий, дорогісінський, дорожний, кращий* (отъ *красний—красивый*), *лихий* (злой), *нижчий, ближчий*.

Суф. *ський* произносимый съ мягкимъ *с* обычно смягчаетъ и предшествующій согласный звукъ, но смягченіе послѣдняго на письмѣ не обозначается, кромѣ зв. *л*, так. обр.: *морський наддністрянський, лодський*, но *польський, сельський*. Суф. *ський* подъ вліяніемъ предшествующаго согласнаго звука измѣняется въ произношеніи и измѣненіе произношенія отражается на правописаніи, такъ: *німецький, казацький, французький, запорозький*, съ другой стороны: *товариський, чеський* (т. е. выпаденіе предшествующаго *ш* передъ *ський*).

Суффиксы—*есень-ий* и *ісін-кий*; *езний* и *енний*. Первые два суффикса надо строго различать, такъ какъ съ ними связывается различное значеніе; суф. *есенький* = суф. *енький*: *гарненький, гарнесенький* хорошенькій, *гарнісінський* очень красивый, очень хорошій; *молоденький, молодесенький—молоденькій, молодісінський*—очень молодой, совѣтъ молодой.

Суффиксы *езний* и *енний* обычно употребляются одинаково для обозначенія усиленія извѣстнаго качества или свойства: *величезний* и *величенний* (огромный, большущій), *глибоченний, довжезний, довженний*.

Изъ прилагательныхъ на *ів* образуются имена существительныя собственныя, такъ отъ *коваль* (кузнецъ)—*ковалів* (принадлежащій кузнецу)—*Ковалів* (фамилія) *бондарь* (бочаръ)—*Бондарів* и пр. Склоненіе: *Ковалів—Ковалева, —у, —а, Ковалевим* (ом),—*і* и зват. п. *Ковалів*; мн. ч.: *Ковалеви, —их, им, —их, ими, их, и*.

		Ед. ч.		Мн. ч.
Им.	сивий (сѣдой, сѣрый сизый)	сива (—ая)	сиве (—ее)	сиві (—іі)
Р.	сивого	сивої		сивих
Д.	сивому	сивій (сиві)		сивим
В.	сивого, —ий	сиву (—ую)	сиве (—ее)	сивих, сиві
Тв.	сивим	сивою		сивими
Пр.	сивім, —ому	сиві (—ій)		сивих

Также склоняются не только имена прилагательныя на—ий, но и оканчивающіяся на твердые согласные звуки: *сив, сива, сиве; сестрин, батьків, батькова, батькове, батькового, батькової...*

	Ед. ч.		Мн. ч.
Им.	літній,	літня,	літне
Р.	літнього,	літньої,	літніх
Д.	літньому,	літній (літні)	літнім
В.	літнього,—ій,	літню	літніх, літні
Тв.	літнім	літньою	літніми
Пр.	літньому,—ім,	літні (—ій)	літніх.

Относительно формъ дательнаго падежа ж. р. надо замѣтить слѣдующее: болѣе принято писать полную форму (то же и въ предложн. пад.): *нещасливій годині* (род. п. *нещасливої години*), хотя въ произношеніи часто передъ согласнымъ звукомъ слѣдующаго слова слышится болѣе укороченная форма на і—*нещасливі*.

Во множ. ч. именит. пад. для всѣхъ прилагательныхъ (твердаго и мягкаго склоненія) оканчивается на—і: *добрі, сині, короткі, лихі* (это і остается въ косвенн. падежахъ).

Склоненіе прилагательнаго *багато* (*багачко*), употребляющагося въ качествѣ числительнаго: р. и пр. *багатою*, д. *багатою*, в. *багатою* (*багачко*.) тв. *багатою*.

§ 31. Степени сравненія.

Степени сравненія—*ступні порівняння, ступені якості*; положительн. ст.—*перший ст.*; сравнит. ст.—*другий ст., вищий ст.*, превосходная ст.—*третій ст., найвищий ст.*

Сравнительная степень имѣетъ окончанія *іший,—а,—е; иий,—а, е; ший,—а, е* (въ нѣкоторыхъ случаяхъ переход. въ *щий,—а, е, чий,—а, е*). Превосходная степень образуется отъ сравнительной прибавленіемъ лишь приставки *най*.

Багатий—*багатіший, багатший, багаччий* и *багачиший* (всѣ эти ф. сравн. степ. употребительны); *старий*—*старіший, старший*; *тихий*—*тихиший, найтихий*; *милий*—*милиший, най—*; *довгий*—*довгий, най—*; *красний* (хорошій, красивый)—*кращий, найкращий*; *швидкий*—*швидчий*; *солодкий*—*солодчий*; *великий* (большой)—*білший*; *малый*—*менший, менчий*; *поганий*—*гірший* (*поганіший—поганьший*); *хороший*—*луччий*. При образованіи степеней сравненія измѣняется форма прибавляемаго суффикса въ силу встрѣчи согласныхъ звуковъ корня и суффикса. Въ нѣкоторыхъ случаяхъ дѣйствуетъ на измѣненіе аналогія (напр. образованіе суфф. *чий* въ *менчий*).

Надо обратить вниманіе на склоняемость сравнительной степени (чего уже нѣтъ въ рус. языкѣ): *квітні здався смачнішим* од

усякої страви (кулешъ—жидкая каша—казался болѣе вкуснымъ всякого (другого) кушанья).

При сравненіи обычно не ставится родительный падежъ, какъ въ русскомъ языкѣ, а употребляется союзъ *ніж як* или предлоги *од (від)*, *за*, *над*: *йому більше, як сто год; він добріший, ніж я (від мене), вона краща за всіх; над його розумнішого я не бачив*. И при превосходной степени обычно употребленіе предлоговъ *між*, *межи*, *з межи*, *з*: *він наймиліший між усіма (зі всіх)*.

§ 32. Имена числительныя.

Им. числ. *ім'я числове, ймення числове, числівник*; ч. количеств.—*основні, головні*; ч. порядковыя—*порядкові, рядові*; ч. собирательныя—*збірні, зборові*; ч. дробныя—*дрібні* и пр.

Числ. *один* (употребляются и *ф.*: *їден, оден*) измѣняется, какъ мѣстоимъ, *той*; ч. *два*, ж. р. *дві*, остальные падежи одинаковы для всѣхъ родовъ: р. и пр. *двох*, д. *двом*, тв. *двома*; въ вин. п. *два* и *двох* (иногда послѣдняя *ф.* употребляется въ значеніи имен. п.), ж. р. *дві*. *Три*—*трѣох* (по произнош.—*трѣхъ*), *трѣом*, *трѣома* (а также: *трох*, *тром*, *трома*); *чотири*—*чотирѣох* (—*рох*)—*чотирѣом* (—*ром*)—*чотирма*; *пять*—*пяти* и *пятьох*—*пятьом*—*пяти* и *пятьом*—*пятьма*; *шість*—*шости*—*шістьма*; *семь*—*семи*—*сьома*; *вісімь*—*вісьми*—*вісьмома* (*вісімма*).

Какъ *пять* склоняются дальнѣйшія числительныя: *дев'ять*, *десять*, *одинадцять* (*одинайцять*), *дванадцять* (—*йцять*, то же и въ слѣд. числ.), *тринадцять*, *чотирнадцять*, *п'ятнадцять*, *шістнадцять*, *сімнадцять*, *вісімнадцять*, *дев'ятнадцять*, *двадцять*, *тридцять*, *п'ятдесят*, *шісдесят*, *сімдесят*, *вісімдесят*. Въ числит. 50, 60, 70, 80 измѣняются двѣ части: *пяти-десяти*. *Сорок* въ род., пр. и тв. *сорока*. *Двісти*—*двохсот*—*двохстам*—*двохстами*—*двохстах*. *Триста*, *чотириста*, *п'ятсот*, *шісьсот*, *сімсот*, *вісімсот*, *дев'ятсот*.

Числительныя порядковыя: *перший*,—*а*,—*е*, *другий*,—*а*,—*е*, *третій*,—*я*,—*е*, *четвертий*, *п'ятий*, *шостий*, *сьомий*, *восьмий*, *дев'ятий*, *десятий*, *одинадцятий*, *дванадцятий*...

Дробныя числительныя: *півтора*, *півтретя* ($2\frac{1}{2}$), *півтреті* (двѣ съ полов.), *півтораста* (150), *півтретяста* (250), *півп'ята* ($4\frac{1}{2}$), *півшоста* ($5\frac{1}{2}$).

Въ *ф.* *чоловіка* въ такихъ сочетаніяхъ, какъ *їх шість чоловіка, сто чоловіка*, видятъ остатокъ формъ двойственного числа, но, конечно, въ настоящее время данная форма не имѣетъ уже значенія двойственного числа. Это уже новая форма, обозначающая извѣстную собирательность.

§ 33. Глаголь. Настоящее время и неопредѣл. наклоненіе.

Глаголь *дієслово*, *часівник*; глаг. вспомогательный—*помічний*, *помагаючий*; глаг. дѣйств. з.—*активні*, *діяльні*; страдат.—*пасивні*, *страдальні*; средн. з.—*середні*; возвр.—*зворотні*, *рефлексійні*; время настоящее—*час теперішній*, в. прошедшее—*час минулий*; в. будущее—*ч. приший, прийдучий*; изъявит. наклоненіе—*прямий спосіб, дійсний сп.*; неопредѣлен. накл.—*дієіменник, інфінітив*; повелит. накл.—*приказовий спосіб, вольовий сп.*; условное, сослагат. н.—*умовник, гаданий, сп., можливий сп.*; спряженіе—*відміна дієслів, часування, кон'югація*; лицо—*особа*.

Къ особому спряженію принадлежать гл.: *бути, бутъ* (быть), *ѣсти* (ѣсть), *дати, вісти* (=вѣдать, знать). Отъ гл. *бути* употребляется изъ формъ настоящаго времени лишь 3-е л. ед. ч.: *є* или *єсть*, и эта форма примѣняется безразлично ко всѣмъ лицамъ. Всѣ остальные глаголы можно, какъ и въ русскомъ языкѣ, разбить на 2 спряженія.

1. я	їм	дам	печу	тягну	шию	роблю
2. ти	їси	даси	печеш	тягнеш	шиеш	робиш
3. він	їсть	дасть	пече	тягне	шие	робить
(вона, воно)						

1. ми	їмо	дамо	печемо	тягнемо	шиємо	робимо
2. ви	їсте	дасте	печете	тягнете	шите	робите
3. вони	їдять	дадуть	печуть	тягнуть	шиють	роблять

1 л. ед. ч. отъ глаголовъ съ корневымъ *д* на концѣ, какъ *судити, ходити*, употребляются двоякія формы: *сужу* и *суджу*, *хожу*—*ходжу*.

Въ 3-мъ л. ед. ч. окончаніе *ть* обыкновенно отпадаетъ: *несе*, *везе*, *питає*, и сохраняются лишь въ глаголахъ съ основой на—*и*:—*ходить, сидитъ*. 1-е л. мн. ч. оканчивается на *мо*, при чемъ очень часто *мо*: *несемо*, *веземо*. И во 2-мъ л. мн. ч. удареніе часто бываетъ на концѣ: *везете, несете* (т. е. какъ бы послѣдовательно сохраняется удареніе на послѣднемъ слогѣ, если оно падаетъ на таковой въ 1 л. ед. ч.; так. обр.: *несу—еш, е,—емо,—ете—уть*). Въ 3 л. мн. ч. окончанія *уть* (*ють*) и *ать* (*ять*). Отъ *вісти* 1 л. ед. ч. *вім* (знаю; ср. Богъ вѣсть).

Окончанія неопредѣленнаго наклоненія *ти* и *ть*, при чемъ окончаніе *ти* остается и у такихъ глаголовъ, какъ *мог-ти* (мочь изъ *мог+ти*), *текти* (течь), *стерети* (стеречь), *пекти* (печь), *ляти* (лечь), *сікти* (сѣчь).

Въ послѣднее время особенно часто наблюдалось стремленіе писать оконченіе *ся* отдѣльно отъ глаголовъ. Объясняется это

тѣмъ, что подобное отдѣленіе было въ галиційской литературѣ, и тамъ объяснялось особенностью галиційскихъ и буковинскихъ говоровъ. Подобное правописаніе не безъ основанія вызывало и вызываетъ протесты среди центральныхъ украинцевъ, находящихъ, что въ нѣкоторыхъ случаяхъ такое правописаніе прямо-таки уродуетъ украинскій языкъ, искажаетъ его формы (напр. *крутиться* въ произношеніи звучитъ, какъ „крутиця“, т. е. *тѣс—и*, если же раздѣлимъ: *крутитъ ся*, то произношеніе *ся* мѣняется).

Очень часты въ украин. глаголы съ суф. —*ува, юва*: *дарувати, кувати, гостювати, крамарювати* (быть купцомъ); этотъ суф. *ува* (*юва*) не есть первичный, а образовался изъ *ова* (*ева*), поэтому, неудивительно, напр., употребленіе, правда болѣе рѣдкое—*ковати* (при болѣе частомъ *кувати*), и вотъ какъ остатки болѣе древнихъ формъ являются такія формы: *кований* (подкованный), *даровитий, даровний* и др.; суф. *ува* (*юва*) образовался вмѣсто *ова* подъ вліяніемъ такихъ ф. какъ: *кую, куеш, дарую* и пр.

§ 34. Повелительное и условное наклоненія.

Повел. наклоненіе отъ гл.: *їсти*: *їж, їжмо, їжте*; *дати*: *дай, даймо, дайте*. Во 2-мъ л. ед. ч. повел. накл. обыкновенно окончаніе *и*: *неси, вези*; если удареніе не падаетъ на *и*, то *и* исчезаетъ, при чемъ остается мягкость предшествующей согласной, какъ и въ рус. яз. (это указываетъ, что *и* исчезло въ данныхъ ф. до своего позднѣйшаго отвердѣнія): *стань*. Если основа оканчивается на гласн. зв. то во 2 л. ед. ч.—*й*: *питай* (спрашивай). То же происходитъ и во 2-мъ л. мн. ч.: *беріть, несіть*. 1 л. мн. ч. оканчивается на *імо* и *ім*: *несімо, несім, робімо, робім*; на *ймо, їмо*: *питаймо, шиймо, киньмо*. Для 3-го л. ед. ч. и мн. ч. пользуются обыкновенно описательнымъ оборотомъ: посредствомъ слова *нехай* (или сокращенн.: *най, хай*), соответствующемъ рус. „пусть“: *нехай я пишу, нехай він* (вона, воно) *пише, нехай ми пишемо,—вони пишуть, нехай буде,—будуть*.

2. печи	тягни	ший	роби
3. нехай він пече	нехай в. тягне н. шие		н. в. робить, робе
1. печімо (печім)	тягнімо (—ім)	шиймо	робімо (—ім)
2. печіть	тягніть	шийте	робіть
3. нехай вони печуть	нехай в.—уть н. в. шиють		н. в. роблять.

Въ глаголахъ *мити* (мыть), *крити* (крыть), *лити* (лить), *пити* (пить), удерживается *и*: *мий* (мой; ср. и въ наст. врем.: *мию, миеш*), *пий*, (наст. п'ю, п'еш...), *мий* (наст.: *млю, млеш*...).

Какъ въ рус. для образованія условнаго наклоненія употребляется частица бы и прежняя причаст. ф. на—лѣ: я читалъ бы, такъ и въ украинскомъ: я би читав, ми би читали; для обозначенія условности въ прошедшемъ употребляются ф. я би був читав, ми би були читали. Иногда условное наклоненіе (оно же и желательное) употребляется въ качествѣ наклоненія повелительнаго: щоб ти читав (щоб=що би), щоб ви читали (ср. въ рус. ф. „пошелъ“!).

§ 35. Прошедшее время. Соотвѣтственно рус. ф читалъ—читали—читало въ укр.: читав, читала,—о, т. е. въ значеніи прошедшаго времени употребляются формы прежняго причастія прошедш. времени (такъ назыв. прич. 2-е, которое употреблялось въ древности вмѣстѣ съ вспомогат. глаголомъ для обозначенія прош. врем.: азъ есмь читалъ, ты еси читалъ). Существуют и формы такъ называемаго давнопрошедшаго времени: я, ти, він—був читав какъ бы: когда-то, давно).

Многіе глаголы въ прош. вр. въ ф. муж. р. не только не имѣютъ окончанія данной формы (в изъ лъ), но измѣняютъ коренной гласный звукъ: рости—ріс, нести—ніс, моги—міг, пекти—пик, лягти—ліг, берегти—беріг, но уже въ формахъ женск. и ср. род. возстановливается первоначальная ф.: росла, пекла, несла и пр.

Так. обр.:

я, ти, він } пік, пекла, пекло, шив, шила, шило; робив,—ла,—ло.
ми, ви, вони } пекли, тягли, шили, робили.
я, ти, він } був, пік,—ла,—ло; був робив,—ла.
ми, ви, вони } були пекли.

§ 36. Будущее время. Кромѣ формъ съ вспомогательнымъ глаголомъ буду и неопр. наклон.: буду ходити, въ значеніи ф. будущаго времени очень часто употребляется сложная ф., представляющая соединеніе глагола съ вспом. глаг. иму: ходитиму (изъ ходити иму; иму соотвѣтствуетъ древн. имамъ, употреблявшемуся наряду съ буду, стану въ соединеніи съ глаголами для обозначенія будущ. времени). Иногда употребляется и форма маю вм. буду: що маю робити (маю соотв. имѣю). Отмѣчаютъ, что употребленіе той или иной формы: съ буду или иму сопряжено съ выраженіемъ нѣкоторыхъ оттѣнковъ смысла: ф. съ буду употребляется для выраженія извѣстной рѣшимости, увѣренности (при помощи гл. буду образуется еще ф. будущаго времени: буду хо-

диб, т. е. причастн. ф., но подобныя формы свойственны глав. обр. галиційск. говорамъ). Отъ глаголовъ вида совершеннаго будуще время передается ф. настоящего времени: *куплю*, *напишу*, *свисну*.

Пектиму, пектимеш, пектимае, пектимемо, пектимете, пектимуть.

Тягтиму, шитиму, робитиму. Буду пекти, будеш пекти...

§ 37. Причастія и дѣепричастія.

Причастіе — *діеприкетник*, *діеприложник*, *прикетник* *часівниковоий*; дѣепричастіе — *діеприслівник*, *діепарічник*.

Причастн. формы наст. времени на *чий*, —а, е обыкновенно пріобрѣтають значеніе прилагательныхъ, хотя и сохраняють иногда значеніе причастія: *лежачий*, *ходячий*; рѣдки ф. на *чий* (заимствованіе изъ древне-ц. слав. языка): *будущий*, *трудящий*. Вообще надо замѣтить, что въ украинскомъ яз. причастныя формы обыкновенно замѣняются цѣлымъ предложеніемъ съ мѣстоим. *що*: можно, напр., сказать *надіючийся чоловік*, но лучше: *чоловік, що надіється*. То же надо сказать и о формахъ причастія прош. врем., имѣющемъ окончанія: *шій* и *вишій*: *нісшій* (*ніс* = *несъ*, *нісшій*), *робившій* и др., предпочтительнѣе сказать: *той, що робив*.

Причастія страдательнаго залога наст. врем. имѣють оконч. *мий*: *любимий*; прош. вр.: *ний*, *тий*: *писаний*, *несений*, *печений*, *битий*; надо обратить вниманіе на то, что здѣсь правильно пишется одно *н*, а не два, какъ въ рус. (гдѣ удвоеніе является ошибочнымъ).

Дѣепричастіе наст. врем.: —чи (*учи*, *ючи*, *ачи*, *ячи*): *беручи*, *читаючи*, —прош. врем.: —ши, *вши*: *нісши*, *робивши*.

Если глаголь оканчивается на *ся*, то послѣднее прибавляется къ указаннымъ формамъ.

§ 38. Особенности въ спряженіи отдѣльныхъ глаголовъ. Глаг. *іти* (*іду*, —*еш*) пов. накл.: *іди*, *нехай іде*, *ідім*, *ідіть*, *нехай ідуть*; *вм.* *ідім* — обыкновенно *ходім*; *пр. вр.* *ішов*, *ішла*, отъ глаг. *іхати* (*іду*, —*еш*) повел.: *ідь*, *нехай іде*, *ідьмо*, *ідьте*, *нех. ідуть*; отъ *біти* наст. вр.: *біжу*, —*иш*, —*ить*, *біжимо*, *біжете*, *біжать*; повел.: *біжи*, прош. *біг*, *бігла*, —*о*; *інати* — *жену*, —*еш*, *е*, —*емо*, —*ето*, *женуть*; *жени*; *хотіти*, *хочу*, *хочеш*, *хоче*, *хочемо*, *хочете*, *хочуть*.

§ 39. Нарѣчія.

Нарѣчія — *прислівник*, *наріччя*; *нар. времени* — *прислів. часу*, *мѣста* — *місця* и др.

Въ образованіи нарѣчій отъ прилагательныхъ надо отмѣтить въ отличіе отъ рус. лит. яз. окончаніе *е*: *добре* (*хорошо*),

хороше, *найліпше*, но: *весело*, *тепло*, *сміло*; *гарно*—*краще*—*найкраще* (хорошо, лучше, очень хорошо). Всѣ эти нарѣчія отвѣчаютъ на вопросъ *як* (какъ). Интересно разграниченіе въ вопросахъ, на которые отвѣчаютъ нарѣчія мѣста, именно: *де* (гдѣ), *куди* (куда) и *кудою*; *куди*—имѣется въ виду пунктъ направленія, *кудою*—само направленіе; такимъ образомъ, въ отвѣтъ естественно не только: *туди*, *сюди*, но и *тудою*, *сюдою*.

Звідтіл,—*ля* (оттуда), *звідсіл* (отсюда), *десъ* (гдѣ-то), *де-небудь* (гдѣ-нибудь, куда-нибудь), *де-инде* (кое-гдѣ), *де-не-де* (кое-гдѣ), *коли* (когда), *відколи* (съ какихъ поръ), *одчого* (отчего), *чому* (почему); *мабуть* (можетъ быть), *трохи*, *трошечки*, *потрішку* (мало, немного), *чимало* (порядочно), *дуже* (очень, сильно), *дужче* (сильнѣе, громче), *суспіль* (вмѣстѣ, рядомъ), *нагло* (скоро, быстро, внезапно), *раптом* (быстро, неожиданно), *гуртом* (общими силами), *напак* (наоборотъ) *уявки* (явно), *назустріч* (навстрѣчу), *слизг* (почти), *ледве*,—*і*—*о* (едва, врядъ-ли), *досить* (достаточно), *наманя*,—*нці* (наобумъ), *несже* (неужели), *хіба* (развѣ), *незабаром*, *незабавом* (вскорѣ), *швидко*—*швидче*—*швидчійш* (быстро—быстрѣе), *зараз* (немедленно), *хутко* (быстро), *мерщій* (быстрѣе), *дарма* (напрасно, пускай его, нужды нѣтъ); *неможна* (изъ: *не можна річ*) нельзя; *геть*—прочь, далеко (въ соединеніи съ другими словами *геть* употребляется для усиленія значенія: *геть більше* значительно больше).

§ 40. Предлоги (приименники).

Предл. *до* употребляется гораздо чаще, чѣмъ въ рус. лит. языкѣ. Такъ напр.: 1) вмѣсто *вз*: *ходи до кімнати*, *до ніг упасти*, *ніти до церкви*; 2) вмѣсто *за*: *узятися до роботи*; 3) вмѣсто *къ*: *нішов до нас*. Рус. *отъ* соответствуетъ *од* или видоизмѣненіе этого предлога—*від*: *одрятуй нас од смерти* (спаси насъ отъ смерти), *відробити* (отработать). Въ значеніи *вз* употребляется иногда *на*: *ідуци на місто*,—*село* (идя въ городъ, въ село), *ростिताю шлях на Москвіщину*. Въ значеніи *съ* употребляется *з* (рѣдко слышится *с*—передъ *к*, *п*, *т*, *х*), при чемъ *з* измѣняется послѣ согласныхъ зв. въ *із*, а передъ гласными въ *зі* (*зіждати* ср. переходъ до въ *ді*: *діждати*; *зійтися*—сходиться); и предлогъ *к* переходитъ послѣ согласн. зв. въ *ік*: *ідутъ ік місу*. Въ значеніи предл. *о* часто употребляется *про*: *про кого балакаєте* (о комъ говорите); *про* употребляется и въ значеніи *для*: *про всяк час* (для всякого времени, на—); *по* въ значеніи *за*: *пішла по хліб* (за хлѣбомъ); пред. *під* обозначаетъ не только „подъ“, но и: *у*, *возлѣ*, *около*: *під той час*, *під робочу пору*; *біля*—*подлѣ*: *біля його* (подлѣ него); *коло* (около, вокругъ), *у*: *коло свого серця* (*у* своего сердца); *за* употребляется и при обозначеніи времени: *за часів Володимира*.

Предлоги: *конець* (*конець дома*), *край* (*край дома*), *крім*, *окрім* (*крім: окрім тебе, крім того*), *навпаки—и* (*напротивъ: навпаки сонця*), *між*, *між*; *місто* (*вмѣсто: місто ружжя*), *отріч* (*крім: отріч тебе, мене*), *після* (*після обіду*), *по* (*по українських ігородах, по дереві, по всьому саду*).

Часто употребляются двойные предлоги: *понад* (*понад море, понад берегом*), *понад* — *подъ*, *вдоль* чого (*понад лѣс, понад ниви*), *звід*, *звід* *изъ* — *подъ*: *звід поляса*; *поміж* — *между*, *мимо*, (*пійти поміж людей* — *пойти въ люди*); *завдя* того; *проміж* людей.

§ 41. Союзы (злучники).

Нѣкоторыя изъ перечисленныхъ выше нарѣчій являются ж въ роли союзовъ: *куди—туди*, *кудою—судюю*... Кромѣ *і—й* въ качествѣ соединительнаго союза употребляется *та*: *був собі дід та баба*; *та й* значить „да и“: *ходім та й подивимось*; *але—но*, *жоч*, *хоча—хотя*, *одначе*, *однак—однако*; *аби*, *щоб—чтобы*, *що*, *що—что*; *або—або—или—или*, *альбо—или*, *чи—ли*, *ні—ні—ни—ни*, *наче*, *неначе—какъ* будто; *аж—даже*, такъ *что*, *аніж—нежели*, *чѣмъ*; *як—какъ*, *когда—це* було за царя Горошка, *як* людей було трошка; *бо* потому что, *же*: *йоді бо!* *та йди* бо швидче (*довольно же! и йди же скорѣе*).

Грає кобзарь, виспівує, аж лихо сміється. Аж три дні морочавеза цією роботою. Рад би я тобі допомогти, але не можу. Але ж се вагання новобаром зникло (но эта нерѣшимість скоро исчезла). Не дивись на уроду, лише на пригоду (не смотри на красоту, а только на пользу). Я прикликав вас, щоб одібрали від вас підписку. Як почувла, неначе (наче) мене холодом обняло. Може до того, чи й доживемо.

§ 42. Нѣкоторыя словарныя особенности. Нѣкоторыя слова въ украинскомъ употребляются съ инымъ значеніємъ, чѣмъ слова соотвѣтствующія имъ въ рус. языкѣ: *чоловік* употребл. главн. образомъ въ значеніи „мужъ“, „мужчина“, „мужикъ“, въ значеніи же „человѣкъ“ — *людина*: *кожна людини своє лихо несе*; *питати* — спрашивать, а *пытати* — катувати: *не питаючи броду не сунься в воду*; *уродливий* — красивый, и *уродливый* — бридкий, *урода* — красота: *не родись багатий та еродливий, а родись при долі та щасливий*; *налий* — быстрый, внезапный, а *наглий* — зухвалый: *Божий суд правдистий, налий...*; *лишатися* — оставаться, а *лишатся* — теряти; *лишати* — оставлять: *мене не лишай*; *лічити* — считать (и лѣчить), чаще въ значеніи лѣчить — *лікувати*: *лічу дні й ночі*. (считаю дни и ночи); *баня* — куполь на церкви и вообще верхушка на домѣ, а *баня* — *лаптя*: *ой не видно його дому, тільки видно баню*; или еще примѣры:

шар—слой, *місто*—городъ, *здоровий*—большой, *плохий*—смирный (чи сердита, чи плоха?), *уволити*—исполнять, *наказати*—приказать, *наказ*—приказъ (прозьба паньска рівно з наказом ходити) *злодій*—воръ (не піймавши, не кажи злодій), *сваритися*—сердиться, *есоряться*, *сварити*—бранить.

Наблюдаются случаи несовпаденія въ рус. и украин. яз. родовыхъ окончаній въ одинаковыхъ по корню словахъ: *хода* (ходъ, шагъ): *їхати ходою* (їхать шагомъ), *моя путь довга*; *біла лус*; *а він мовчить, ні парі з уст* (пара въ значеніи „паръ“); *посуд*—посуда, *продаж*—продажа, *миша*—мышь; *картопля*—картофель, *тополя*—тополь; *широкий степ*, *великий ярмарок* (большая армарка); *старий рукопис* (старая рукопись). Къ мужеск. род. относятся и *донис* (корреспонденція), *правис*, *запис*, *напис* (надпись).

Въ такихъ словахъ, какъ *собака*, *старшина* родъ различается по смыслу: *старий собака* и *стара собака*, *військова старшина* (военное начальство), *сельський старшина* (волостн. старшина), *людина* (человѣкъ) только въ жен. р.: *кожна людина*, но *хлопчина* (мальчикъ, подростокъ) *удалий*.

§ 43. Нѣкоторыя синтаксическія и словарныя особенности (на основаніи отдѣльных примѣровъ). Нѣкоторыя изъ особенностей отмѣчены уже раньше; ниже приводится цѣлый рядъ отдѣльных выраженій, характерныхъ въ данномъ случаѣ.

Цього року—въ этомъ году; *року 1918*—въ 1918 г.; *що року*—ежегодно; *цими днями*—въ эти дни; *тими днями*—въ тѣ дни; *що ранку*—каждое утро; *що тижня*—каждую недѣлю, *що хвилини*—каждую минуту; *по шостій годині*—въ седьмомъ часу; *шість хвилин п'ятої*—шесть минутъ пятого; *тим часом*—покамыстъ; *о третій годині*—въ три часа; *з того часу*—съ того времени; *на час*—на время; *по часі*—спустя нѣкоторое время; *якого часу*—въ какое время; *дві посади ще не обсаджено*—двѣ должности еще не заняты; *за моє жито ще мене й побито* (собств.: за мою рожь еще меня и побили); *Оренбург взято* (въ послѣднихъ примѣрахъ—безсубъектныя предложенія, при чемъ послѣ причастія страдат. залога стоятъ винит. падежи); *земля від Бога зроблена*; *старіший од мене* (предл. од—від съ род. пад. при страдат. залогѣ, вмѣсто русск. творит. п. и при сравнит. степени); *на свої очі бачити*—видѣть своими глазами; *за свідка бути*; *свідчитись ким*—призывать въ свидѣтели; *до вдобби припасти*, *смакувати кому*—быть по вкусу; *проти води*—вверхъ по рѣкѣ; *за водою*—внизъ по рѣкѣ; *чи буде з*

чого який лад — вийдець-ли изъ этого толкъ; з погляду *чого* — въ отношеніи чего; *дати на карбованця дрібних* — размѣнять рубль на мелкія деньги; *роспитатись яка ціна*, — за ціну — справитись о цѣнѣ; *коштує карбованця* — стоитъ рубль; *мені бракує грошей* — я нуждаюсь въ деньгахъ; з *оказіи купити* — по случаю купить; *сідати до столу* — садиться за столъ; *зробіть ласку* — сдѣлайте одолженіе; *споживайте здорові* — кушайте на здоровье; на *превелику втіху, вподобу* — къ величайшему удовольствію; *мені любо спізнати вас* — мнѣ пріятно познакомиться съ вами; *як на імя* — какъ зовуть; *як ся маєте* — какъ поживаете; *здорові були* — здравствуйте; до *побачення* — досвиданія; на *одповідь* — въ отвѣтъ; *маю за честь чинити волю* — считаю за честь исполнить приказаніе; *яко мога білийи (біли)* — какъ можно больше; *яка шкода* — какая досада; *вибачайте* — извините; *намасти очи* — вдоволь насмотрѣться; *майте на мене обачення* — войдите въ мое положеніе; *бігти у чвал* — бѣжать галопомъ; *бігти по лікарю* — за докторомъ; *запалити у печі (у трубі)* — затопить печку; *накручувати годинника, дзигарі* — заводитъ часы; *поза чергою* — внѣ очереди; *взагалі і з'окрема* — вообще и въ частности; *іти до театру* — пойти въ театръ; *не видав вас* — не узналъ васъ; *негаразд учинив* — нехорошо сдѣлалъ; з *багатьох причин* — по многимъ причинамъ; *не маючи досі відпису на завідомлення мое* — не имѣя до сихъ поръ отвѣта не отношеніе мое; *одібравши завідомлення маю за честь одписати* — получивши отношеніе имѣю честь увѣдомить; *видатися й прибутки* — расходы и доходы; *прохають на нараду, що має бути* — просятъ пожаловать на совѣщаніе, имѣющее быть...; *сказати промову* — произнести рѣчь; на *схід* — къ востоку; на *захід* — къ западу; на *північ* — къ сѣверу; на *південь* — къ югу; з *лиця гарний* — лицомъ красивъ; *над світ кохати* — любить больше жизни; *чутти* — слышать; *дивитись* — смотрѣть; *бачити* — видѣть.

Однимъ изъ крупныхъ отличій синтаксическихъ украинскаго языка отъ русскаго является употребленіе родительнаго падежа ед. ч. вмѣсто винительнаго въ прямомъ дополненіи: *такий злодій, що й огню окраде*; *дам я тобі серця свого*; *кажи казки* (говори сказку); *треба її слухати*; *заспівайте пісеньки, ой хоч одній*; *не грай мені веселої, заграй смутної*; *дайте ножа*; *кругом поставили мисок*; *як тії струни колихалися*. Во множ. числѣ въ прямомъ дополненіи сохраняется часто форма прежняго винительнаго, при обозначеніи именъ одушевленныхъ (въ русскомъ замѣняются формою род. пад.): *вигнав воли, воли запріає*.

§ 44. Удареніе (наголос).

Однимъ изъ малоизслѣдованныхъ вопросовъ является удареніе въ украинскомъ языкѣ. Впрочемъ, то же можно сказать и объ удареніи въ русскомъ языкѣ. Удареніе украин.-русск. въ общемъ экспираторное и лишь въ нѣкоторыхъ мѣстностяхъ можно отмѣтить оттѣнки музыкальности. Удареніе это разномѣстное, свободное и въ этомъ отношеніи сильно разнится отъ ударенія въ польскомъ яз. (гдѣ удареніе прикрѣплено ко 2-му отъ конца слогу), чешскаго (гдѣ удареніе на начальномъ слогѣ) и сближается съ удареніемъ въ сербо-хорватскомъ и болгарскомъ языкахъ.

Удареніе украинск.-русск. очень гибкое, подвижное. При опредѣленіи „правильности“ или „неправильности“ постановки ударенія необходимо руководствоваться данными сравнительнаго характера, необходимо въ случаѣ возможности привлекать аналогичные примѣры изъ родственныхъ языковъ. Нужно помнить, что въ дѣлѣ постановки ударенія на томъ или иномъ слогѣ огромное значеніе имѣетъ такъ называемая аналогія. Лучшимъ доказательствомъ могла бы служить обыкновенная передача какого-либо иностраннаго слова, когда оно входитъ въ цѣпь знакомыхъ звуковыхъ представленій и воспринимаетъ новую постановку ударенія. Тѣмъ же вліяніемъ ассоціацій могло быть объясняемо часто и различное удареніе въ однихъ и тѣхъ же словахъ; такъ, напр., въ словарѣ Б. Гринченка: *дозір* (досмотръ, присмотръ, надзоръ), въ словарѣ проф. Тимченка—*дозир* (и въ этомъ словарѣ употреблено для обозн. і, см. подѣ словомъ „досмотръ“ „Русско-малороссійск. слов.“ Кіевъ 1897 г.); и подобная разница отмѣчается и въ другихъ случаяхъ, какъ существуетъ она и въ живой рѣчи, и объясняется эта разница тѣмъ, что въ произношеніи однихъ особенно сильно вліяніе корня слова (поэтому и *дозір*), а у другихъ сказывается склонность къ переносу ударенія на предлогъ подѣ вліяніемъ вообще частаго перенесенія ударенія съ корня на приставки. Подобные же примѣры: *добавка* (прибавка), *догад*, *догадка* (догадка), *набір* и *набор* (наборъ), но *побір* (поборы), *набрід* и *наброд* (сбродъ) и др. Переносъ ударенія на приставки: *допис* (корреспонденція), *досвіт* (разсвѣтъ), *досвітки* (посидѣлки), *допит* (допросъ), *дозвіл* (позволеніе), *довідки* (развѣдки); *прибавка* (прибавленіе) *привязка* (веревочка); *наворот* (поворотъ), *навстріч* (навстрѣчу), *наслідом* (слѣдомъ), *нагонцем* (вдогонку); *провід* (руководство), *прокорм* (кормъ), *поворіт* (поворотъ), *повістка* (повѣстка), *покришка* (крышка), *запис*, *записка*, *загадка*, *пе-*

ресертом (кувыркомъ), *перегляд* (пересмотръ), *перекуска* (легкая закуска), *подруга*, *подружка* (но: *подруженька*, *подружина*), *загадка* (но *загадывання*, *загадувати*), *докладка* (острота, насмѣшка, но *доклад*—докладъ, добавочные матеріалы), *накидка* (прибавка), *присяга* (но *присягати*), *присядки*, *притемком* (во время темноты), *притинюк*, но *притин* (убѣжище), *притвор*, *притуга* (горе, затрудн. положеніе) и др.; *продаж*—продажа, но *продав* (ср. также *заняв*, *прокляв*). Конечно, подобный переносъ съ корня на приставку характеризуетъ лишь отдѣльные ряды словъ; имѣется это стремленіе и въ русск. языкѣ, напр.: *оттенель*, *почести* и пр.; аналогію въ данномъ случаѣ особенно можно провести въ словахъ сложенныхъ съ приставкой *ви*: *вибір* (выборъ), но *вибірати*, *виборний* (отборный); *вибірки* (остатки), *вивести*, *вивід* (выводъ), *вигин* (выгонъ), *виїзд* (выѣздъ, отъѣздъ), *виклик* (вывозъ), *викормити*, *вилаз* — *вилазити*, *винести*—*виносити*, *випадок* (случай)—*випадати*, *винити*—*винувати*, *виниляти*—*винювати* и мн. др.; отмѣтимъ подобные случаи: *виражій* (выразительный), *виразно*, *виразність*, *вираз*, *вигода* (выгода).

Изъ приведеннаго теперь и раньше матеріала мы можемъ видѣть, что украинскому языку свойственно сравнительно съ русскимъ языкомъ большее стремленіе къ передвиженію ударенія къ началу слова. На этомъ основаны переходы удареній: *до тебе*, *до мене*, *біля ког*, *нічого*, *нікого*, *звисока*, *здалека*. И не только при сложеніи съ приставками и предлогами бываетъ такая „оттяжка“ ударенія, но даже при соединеніи съ числительными: *п'ять мн*, *сім*, *один* (часовъ), *два*, *три*, *чотири* *доми*, *вози*, (*дві*) *баби*, но: *всі* *доми*, *вози*, *баби*; правда, въ послѣднихъ примѣрахъ могли имѣть значеніе и другія условія въ разницѣ ударенія:—форма *баби* можетъ быть сближаема съ род. п. ед. ч., *доми*, *вози* могутъ быть признаны наряду съ *доми*, *вози* теперь формой им. пад. мн. ч., такъ какъ отъ нѣкоторыхъ именъ существительныхъ имѣются формы им. пад. мн. ч. съ различными удареніями: *боки* и *боки*, *бики*—*бики*, *снопи*—*снопи*, *воли*—*воли* и др. Сходясь съ русскимъ языкомъ въ такихъ случаяхъ, какъ: *в садку*, *на роду* (т. е. въ предложн. падежѣ у), украинскій яз. опять и здѣсь стремится къ „оттяжкѣ“: *на боку*, *на вовку*, *в раю*, *в гаю*.

Изъ *добра ніч*—*добраніч* (доброй ночи), *добри-день*, *добри-вечір*; *пам'ятати на кого*, *на що* (помнить о комъ, о чемъ), *налягати на ногу* (хромать), *вірити на кого*, *на що*; *як на мене* (по моему мнѣнію); *на Петра* (въ день св. Петра); *ніколи* (некогда), *ніколи* (никогда, но коли), *нікуди*, *но куди*.

Въ одинаковыхъ словахъ и формахъ въ украин. и русск. языкахъ иногда бываетъ удареніе на разныхъ слогахъ: *говорити*, *говори́ть*, *столя́р*, *столя́рка* (жена столяра), *столя́рство*, *чотирна́дцять*, *чотирна́дцятий*, *кро́пива* и др.

§ 45. **Словарный матеріалъ съ удареніями.** Въ виду огромной важности, которую имѣетъ удареніе при практическомъ знаніи языка, здѣсь приводится нѣкоторый словарный матеріалъ съ обозначеніемъ ударенія.

Адреса адресъ; *багатенький* довольно богатый; *багатенько* (*багатечко*) довольно много; *бажаний* желанный; *байдужний* безразличный; *бакалія* бакалейн. товары; *баский* рѣзвый (о лоша-
дяхъ); *басовий* басовой; *батенько* (*батечко*) уменьш. отъ *батько*; *батьків*, *батьківський* отцовскій; *бачити* видѣть, *бачитися* видѣться; *бджола* пчела, *бджолинний*, *бжоланий* пчелиннй; *безбарвий* безпѣвнй; *безбідний* безбѣднй; *безбоязний*, *безбоязно* безстрашный,—о, *безбоязал* безстрашіе; *безвідний* безводнй; *безвістний* безвѣстнй, но *без-
вісттю*, *безвість* неизвѣстность; *безклопотний* беззаботнй; *безліч*
множество (сущ. и нар.), *безлічно* безчисленно; *безмалъ* безъ ма-
лаго; *безневинний* невиннй; *безпереч* безпрестанно, *безперечний*
безспорнй; *безпечний* безопаснй; *безпремінний*,—о непремѣн-
нй;—о *безпричальний* безпріютнй; *безпросвітний*,—ий *безпросвѣт-
ний*; *безрахубний* нерасчетливй; *безрідний* безроднй; *безробітний*
безработнй; *безрозумний* неразумнй, *безумний*; *безсоромний* без-
стыднй; *безсумний* безпечальнй; *безцинь* безцѣнокъ; *безчасу*
преждевременно; *безчесть* безчестье; *безщастя* несчастье; *бенкету-
вати* пировать, *бенкет* пиръ; *береговий* береговой; *бережкий*, *береж-
ний* осторожнй, *бережно* осторожно, *бережність* осторожность;
березний прибрежнй; *березень*, *березиль* мартъ; *беркий* лихкій;
бесѣда бесѣда; *битливий* драчливй; *бігти* (*біжу*, *біжши*) бѣжать;
білянський, *білесенький* бѣленькй; *білений* выбѣленнй; *білізна*
бѣлье; *білявий* бѣлокурый; *бісів*, *бісовський* бѣсовскій; *благати* про-
сить, *благання* мольба; *блазень* дуракъ, *блазєнство* шутовство; *бла-
китний* голубой; *близенький*, *близєсенький*, *близєсінський*, *близєсінсько*;
близький близко; *блисучий* блестящй, *блискавка* молнія, *блискати*
еверкать, *блиснути* блеснуть; *блідий*, *блідний* блѣднй, *блідувати*
блѣдѣть, *блідога* блѣдность; *боковий*—боковой; *болєзний*, *болєстний*,
болєзний,—снй *болѣзненнй*, *болєзно*, *болєсно*, *болєсти*; *борговий* взя-
тый въ долгъ (*бори*—кредитъ, долгъ); *борзо* скоро; *борошно* мука;
босий босой; *боязкий*, *боязький* боязливй, *боязко*, *боязько*, *боязливо*,
боязно—страшно; *братів*, *братний* братнй; *бридкий* гадкй, *бридко*,

брудно; брова р. п. — и бровь; *брудний* грязный; *бучний* шумный; *вабний*, *вабливий* привлекательный; *вага*, р. п. — и *вѣсъ*, *важесей* *вѣсовою*, *вагом* на *вѣсъ*, *важскій* тяжелый, *важско*, *важити* (— *жу*, *жити*) *вѣсити*, *важитися* *взвѣшиваться*, *отваживаться*, *важися* *помѣщеніе* для *вѣсовъ*, *варений* варенный, *варити* варить, *варкий* удобоваримый, *варко жарко*; *ведмедчук* медвѣженокъ; *Великодень*, р. п. *Великодня* Пасха; *великий* большой, *велико* сильно, много; *величезний* огромный; *вельми* очень; *вередливий*, *вередовний* капризный, *вередливо*; *верткий*, *вертливий* вертлявый; *вечеровий*, *вечерній* вечерний, *вечеря* ужинъ; *вибачати*—*вибачити* извинять, извинить; *видимий* явный, *видимо* очевидно; *високоповажний*, *високошановний* глубокоуважаемый; *відділ* отдѣлъ, *відділяти* отдѣлять; *віддяка* благодарность, *віддячити* отблагодарить; *відколи* съ какихъ поръ; *відомий* извѣстный, *відомо*, *відомість* (свѣдѣніе); *відповідний* отвѣтный; *відпочин*, *відпочиня*—отдыхъ; *військовий* войсковой; *володати* владѣть; *волокти* тащить; *вузенький*—узенькій, *вузенько*, *вузесенько*, *вузький*—узкий; *гарний* хорошій; *гіркий* горькій, *гірко*; *гладкий* гладкій, *ровный*; *глухий* глухой; *гнівний* гнѣвный; *гожий* хорошій, *голосно* громко; *голосний* громкій; *грімний* громовой; *грудень* ноябрь; *гряжкий* грязный; *ганджа*—изъянъ; *ганок* крыльцо; *дарма* напрасно, ничего не значить; *дешевий* дешевый, *дешево*—дешевше, *дешевити*; *добыч* добыча; *добре* хорошо; *добродій* господинъ (*шановний*, *високоповажний* *добродію* милостивый государь!), *добродійка* госпожа (*шановна*, *високоповажна* *добродійко*!); *доброхіть* добровольно; *додому* домой; *дозвіл* позволеніе; *дотеп* остроуміе: *дотяпа*, *дотепність*—способность; *дрібний* дробный, мелкій; *дрова* (*дрів* и *дров*) дрова; *друкарня* типографія; *дякувати* благодарить; *дякувати* быть дячкомъ; *жадати* желать, *жадний* жаждущій; *жадний* каждый; *жалібний* грустный; *жалкий* жалкій, жгучій; *жалувати* жалѣть; *жахати* пугать,—*атися* пугаться, *жахливо* пугливо; *жовбий* рѣзвый; *жереб* жребій; *жнець* (р. *женця*, зв. *женче*) жнецъ; *жовтень* сентябрь; *журба* печаль, *жури* печалить, *жушливий* печальный; *заборний* медлительный, *забарно*, *забаритися*; *забутний*, *забутний* забывчивый; *зажди* благодаря; *заздалейдъ*, *заздалегди* заблаговременно; *задріст*, *задрісний* зависть,—ливый; *зайвий* лишній, *зайвина* излишекъ, *зайво* напрасно; *закоханий* влюбленный, *закохання* любовь; *заміжжю*, *замужемъ*; *замір* намѣреніе; *замішка* замѣшательство; *замолоду* въ молодости; *замружити* зажмурить глаза; *занепад* упадокъ,—*силъ*; *занепадати* приходить въ упадокъ, ослабѣвать, *занепадий* слабого, *надорваннаго* здоровья; *зачехати* пренебречь; *запал* жаръ, *вооду-*

шевшеніе; зарадити посовѣтовать; заразом сразу; заробіток зарабо-
 ботокъ, заробітний, заробляти; засів посѣвъ, засівати; заслона, за-
 слона занавѣсъ; застіжка застѣжка; затримати задержать; зачета
 зацѣпа; зачиняти затворенный, зачинити; заціпка дверной крю-
 чокъ; зиссока высоко; злибика изъ глубины; змолоджений проголо-
 давшійся: здалека издали; знаючий знающій; знемаганий изнемо-
 жденный, знемагати, знемога; зненацька неожиданно; зносити сносить,
 переносить; зносити износить; знудити (знуджу; знудить) истомить;
 забачати увидѣть; зорявий, зоряний звѣздный, зоряно, зоряти (сіять);
 зосібно порознь; зробити сдѣлать; зупинка остановка, знакъ пре-
 пинанія; зустріч встрѣча, зустріватися, зустрічатися зустрічний; їжа
 їда; їжакъ ежъ; їно только, лишь; їстома существо; кайдани кан-
 далы, цѣпи; какамар чернильница; капелюш шляпа; калтур клобукъ,
 капшонъ; кашук кошелекъ; катеринка шарманка, катеринчикъ;
 кімнаа комната; когут пѣтухъ; колесо, уменьш. колісце; кома
 запята; комаха насѣкомое; комір воротникъ; коморити жить на
 квартирѣ, комірникъ квартирантъ, комірие плата за квартиру; ко-
 ристъ прибыль, користно, користний; корога знамя; коротенький
 коротенькій, коротенько, коротко, короткий; коштовий, — овий цѣн-
 ный; крадькома украдкою; крамарчук сынъ торговца, приказчикъ,
 крамний лавочный, крамар торговецъ, крамарка торговка; крига
 кроха, крихта крошка, крихкий хрупкій; крижкий крѣпкій, кри-
 женожий довольно крѣпкій, криженний очень крѣпкій; кровать кро-
 вать; куля шаръ; купіль купель; курінь шалашъ, курень; ласидний
 кроткій, лайдно, лагодити — починать, улаживать; ланцюг цѣпь;
 ласкавий ласковый, привѣтливый, ласкаво; ласий лакомый, ласо;
 легкий, легко, легкота; ледачий, ледащий лѣнливый; листопад октябрь;
 лийий лѣвый; літопис лѣтопись, літопис, — исець лѣтописецъ; лічба
 счетъ, лічити считать, лічений считанный; лоша жеребенокъ; лю-
 боуць, — ив мн. ч. любовь, любячий любящий; лякати пугать, ма-
 бути, мабуť вѣроятно; масток, мастнисть имѣніе, имущество;
 майдан площадь; майно имущество; майстерний искусный, май-
 строуий мастеровой; малий малый, малити уменьшать, малити
 уменьшаться; мальований раскрашенный, мальовний живописный,
 мл.милнок картина; мандрівка путешествіе; мара призракъ; марморо-
 вий мраморный; марний напрасный; масний масляный, масниця
 масленица, масно жирно, масткий жирный; машкара маска; маяти
 развѣваться, маятися качаться мерзений мерзкій, мерзено; метелик
 мотылекъ; метелиця метель; мешкання жилье, помѣщеніе; мысли-
 вець охотникъ, митниця таможня; миша мышь, мишеня (р. п. —

мышенокъ; мірник, мірчий землеѣръ; міський городской;
 млинъ блинъ, млинъ мельничный; млявий вялый; мовляти го-
 ворить; можливий возможный, можливо; можний могущественный;
 мотати мотнуть; модіж молодежь; мотуз, мотузка, мотузок вере-
 вочка; мстивий мстительный; музика музыка; муляр каменщикъ;
 мусити бути долженъ о быть (мусити—долженствовать); м'якота, мня-
 жота мягкость; набірік никогда; набір въ долгъ; надія надежда,
 надірі чразѣрность, надово надолго, надто слишкомъ; наймит
 наемникъ, наймичка; належний, належний принадлежащій, слѣ-
 дуемый; наміт, намет шалашъ, палатка; напис надписъ; наречений
 нареченный; нарівно одинаково; нарік на будущій годъ; нароком
 нарочно; небезпечний опасный; небіжчик покойникъ; небога племян-
 ниця небіж—божа племянникъ; невадно неизвѣстно; невже не-
 ужели; невилада неудобство; невпокій безпокойство; невчас не-во-
 время; обережний осторожный; обридати надѣдять, обридлий;
 одиень единств. сынъ; одіж, одіва,—во одежда; освідчення объяв-
 ление; отаман атаманъ; палкий горючій, вспльчивый; перевага пе-
 ревъсъ; перепрос, поспросини извинение; перепрошувати извиняться;
 переступ преступление; письменний грамотный, письменник писатель,
 письменство письменность, литература; плоский, плюсклий плоскій;
 потреба потребность; потреби, потребу, потрішки понемногу; потя
 влечение; похорон, Р. П.—ну похороны; приклад примѣръ (наприклад
 наприкладъ, доприкладу удачно); прикмета примѣта; прикрий не-
 приятный, прикро; припадок случай, припадком случайно; приповість
 рассказъ; приязний дружелюбный, приязно, приятель,—ка; пробі
 ради Бога (изъ: про Біг); провіщо для чего; програ проигрышь;
 промій лучъ; промова рѣчь; проте между тѣмъ; прохач проситель;
 прочанин богомолецъ, прочанка; проява происшествіе; трудкий
 быстрый; прижени жаренный; радий веселый; ранковий утренній;
 ранок утро, ранком утромъ; раптом внезапно рудий рыжій; руко-
 месо,—ество ремесло; рукопис рукопись; самота уединение; само-
 титно добровольно; свідомий извѣстный, знакомый; свідчення сви-
 дѣтельство; середина, середний, середу; серпень августъ сиросий сы-
 рей; сиюжати сѣнокосъ; слабкий слабый; слузач слушатель; смач-
 ний вкусный; сумний грустный; сніговий снѣжный; сокира топоръ;
 спокій покой; сполю испугъ; споминка воспоминание; сторожа
 стража, караулъ; стрити стричъ; студений холодный; стуна
 ступка; стуна шагъ, стопа; сумеж, суміж смежно; суперека споръ;
 таємний тайный, таємничий таинственный; твердий твердый; тем-
 ний тьма; тісний тѣсный; тіснота, тісно; товстий толстый; тон-

кий, *тонко*; *тополя* ж. р. тополь; *торкати* толкать; *тримати* держать; *трясця* лихорадка; *тулити* прижимать; *турбота*, *турбася* беспокойство; *тяжкий* тяжелый; *убрання* одежда; *ужиток* польза, *уклад*, *умова* договоръ *халепа* бѣдствіе; *хибкий*, *хисткий* шаткій; *хлібороб* земледѣлецъ; *хмара* туча, *хмарний*; *хружавий* красивый; *цогля* заплѣснѣвшій; *цвітний* цвѣтной; *цікавий* любопытный, *чарівний* волшебный; *частий* частный; *чекати* ждать; *чепурний* аккуратный, красивый, *чепурно*; *червець* іюнь; *чигати* трогать, *чосон*, р. н. човна челнъ; *шамотіти* шелестѣть; *шерсткий* жесткій, *швидкий* быстрый; *широко*, *широкість*; *школа* вредъ; *школа* напрасно, *щирый* искренный, чистый, *наголов* удареніе.



ОБРАЗЦЫ

для разбора и перевода¹⁾.

Т. Шевченко.

І досі сниться: під горою
Між вербами та над водою
Біленька хаточка; сидить
Неначе й досі сивий дід
Коло хатиночки і бавить
Хорошее та кучеряве
Своє маленькеє внука.
І досі сниться: вийшла з
хати
Веселая сміючись мати,
Цілує діда і дитя.
Аж тричі весело цілує

Прийма на руки і годує,
І спать несе; а дід сидить
І усміхається і стиха,
Промовить нишком: „Де-ж те
лихо?

Печалі тії, вороги?“
І нишечком старий читає
Перехрестившись „Отче Наш“.
Крізь верби сонечко сіяє
І тихо гасне... День погас,—
І все почило. Сивий в хату
І сам пішов опочивати.

Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє.
Радіють люди, що одпочинуть,
А я дивлюся і серцем лину
В темний садочок на Україну.
Лину я лину, думу гадаю,
І ніби серце одпочиває.
Черніє поле і гай і гори,

На синє небо виходить зоря.
Ой зоре, зоре! — і сльози
кануть —

Чи ти зійшла вже і на Україні?
Чи очі карі тебе шукають
На небі синім, чи забувають?
Коли забули, бодай заснули,
Про мою доленьку щоб і не чули.

Чого мені тяжко? Чого мені нудно?
Чого серце плаче; ридає, кричить,
Мов дитя голодне? Серце мое трудне,
Чого ти бажаєш? що в тебе болить?
Чи пити, чи їсти, чи спатоньки хочеш?
Засни, мое серце, на віки засни,
Невкрите, розбите...

¹⁾ Въ „Образцахъ“ въ случаѣ обозначенія ударенія въ словѣ ставится курсивная буква.

Все йде, все минає — і краю немає...
Куди ж воно ділось? відкіля взялось?
І дурень і мудрий нічого не знає.
Живе... умірає... Одно зацвіло,
А друге зав'яло, на—віки зав'яло,
І листя пожовкле вітри рознесли.
А сонечко встане, як перше вставало;
І зорі червоні, як перше пилили,
Попливуть і потім; і ти, білолиций,
По синьому небу вийдеш погулять,
Вийдеш подивиться в жолобок, криницю
І в море безкрає, і будеш сіяць,
Як над Вавилоном, над його садами,
І над тим, що буде з нашими синами.
Ти вічний, без краю!... Люблю розмовлять,
Як з братом, з сестрою, розмовлять з тобою,
Співать тобі думу, що ти ж нашептав,

Думи мої, думи мої,
Лихо мені з вами!
На-що стали на папері
Сумними рядами?
Чом вас вітер не розвіяв
В степу як пилину?
Чом вас лихо не приспало,
Як свою дитину?

Бо вас лихо на світ на сміх породило,
Поливали слъози — чом не затопили?
Не вивесли в море, не розмили в поли?
Не питали-б люди, що в мені болить?
Не питали б за-що проклиная долю,
Чого нужу світом... „Нічого робить“!
Не сказали-б на сміх...

Квіти мої, діти!

На-що-ж вас кохав я, на-що доглядав?
Чи заплаче серце одно на всім світі,
Як я з вами плакав? Може і вгадав...

Може найдеться дівоче
Серце, карі очі,
Що заплачуть на сі думи,
Я більше не хочу...
Одну слъозу з очей карих,
І... пан над панамі!

В Путивлі граді в ранці рано
 Сніває — плаче Ярославна,
 Як та зозуленька кує
 Словами жалю додає:
 Полечу, каже, зигзицею,
 Тією чайкою — вдовицею,
 Та по над Доном полечу,
 Рукав бобровий омочу
 В ріці Каялі, а на тілі,
 На княжім білім, помарнілім
 Омчу кров суху, отру
 Глибокій, тяжкій рани.
 І квилить — плаче Ярославна
 В Путивлі рано на валу:
 Вітрило, вітре мій єдиний,
 Легкий, крилатий господине!
 На-що на дужому крилі
 На вої любії мої,
 На князя, ладо мое миле,
 Ти ханові меташ стріли?
 Не мало неба, і землі,
 І моря синього? На морі
 Гайдай насади — кораблі!
 А ти, прелютій!.. Горе, горе!

Мое веселіє украв,
 В степу на тирсі розібгав!
 Сумує, квилить, плаче рано
 В путивлі граді Ярославна,
 І каже: „Дужий і старий,
 Широкий Дніпре, не малий
 Пробив еси високі скали,
 Текучи в землю половчана;
 Носив еси на байдаки
 На половчан на Кобяка,
 Дружину тую Святославлю
 О мій Словутицю преславний,
 Мое ти ладо принеси,
 Щоб я постіль весела слава,
 У море сліз не посилала,—
 Сльозами моря не долить!“
 І плаче, плаче Ярославна
 В Путивлі на валу, на брамі.
 Святее сонечко зійшло.
 І каже: „Сонце пресвятее!
 На землю радість принесло
 І людям і землі, моєї
 Туги — нудьги не розвело.
 Святий, огненний господине!

Спалив еси луги, степи,
 Спалив і князя і дружину,
 Спали мене на самоті!
 Або не грій і не світи!...
 Загинув ладо, і я загинув!“

Г. Квитка-Основьяненко.

(Ізъ повѣсти „Добре роби, добре й буде“).

Ніхто не забуде голодного году, що Бог послав нам за гріхи наші. І як забути біду таку, що й діди наші не терпіли, та не дай Боже й внукам, та й всьому роду, і чути про таку лиху годину. А розсудимо ще й так: за гріхи наші постигла нас кара Божа? Эге! Так і тут же бачимо, що наш Отець Небесний не до кінця прогнівається на нас, а все жде, що б ми схаменулись, покаялись і вернулись до закону Його святого й робили Його волю. Яку? Може, дуже важку? може, трудну? Може, Він повеліває самотіжки гори з міста на місто перетягати? Може, велить жм-нями море виливати? Ні! Тільки й є Його повелінне: люби Його,

як Создателя свого, що од Його усе маеш: і світ, і хліб, і худобу, і сем'ю, і все, усе, і що добрости й милосерддю Його й міри нема...

А послушайте-ж, як у лиху годину справлявся Тихон Брус і що він робив, і що зробив тут. Може, дуже тяжко та важко йому було, що, може, инший і не стерпить? Або що-небудь робив таке трудне, що другий і не з'уміє? Послушайте.—Порозставляли сніги, зійшла повідь, позбігала скрізь вода, а земля зовсім же то ще й не одмерзла. Люде, хто знав, мовчить та примічають; инші кажуть: „Байдуже! земля од сонця разом одмерзне, тогда підуть дощі, і все гаразд буде“. А Тихон Брус послухає, що люде кажуть, кивне головою, та одійде й скаже: „Не знаю, як буде; а буде так, як Господь милосердний пошле.—Тихон Брус був стар чоловік, розумний на все же село, де жив, та розум мав про себе, не дуже з ним вихвачувався. Треба пильно було його просити, що-б дав яку пораду; коли-ж що було скаже, то вже воно так і є, і так і буде. Коли бачить, що в иншого батька сини, чи піднялися на ноги, чи ні, а мерщій женитись; поженившись, чи огляділись, чи ні, а вже мерщій од батька з двора, на своє господарство, то Брус і каже: „Не буде діти, з таких хазяїнів добра; переведуться ні на се, ні на те; одним волом не багато вробиш; і цілину хиба орють паром? Так і в господарстві: що більше рук, то й швидче діло посніє; а одними руками не багато вробиш“. То гляди, так як раз і є... Оттакий-то був Тихон Брус. І тепер він усе сумує, усе сидить та думає; то піде оглядати свій хлібець на току й в коморі по засіках та по діжках. Обгладить у себе, піде й по вулиці, заглядує на токи, де є замужненькі люде, та йдучи додому, усе щось по пальцям лічить...—Аж ось—заранне стало сонечко припікати... Яка була мерзла земля, зараз уся порозставала, та все-ж то в-ранці туманцем, у-день сонечком, а у-вечері морозцем, повитягувало з неї всю сирість, усю влагу; от висохла зараз земля що аж пил іде. Вербу побрали, святки одгуляли, а дощику ніхто й крапельки не бачив... Жінки покопали городи, пообсівались люде яриною, а дощу нема. Тільки й чути проміж людей... „Не дає нам Бог дощу. Прогнівили Господа милосердного! Се лихо нам буде“. Що в Бога служба, то пан-отець і звелить усім навколійки припасти, читає молитви, а сам аж плаче. Де були колодязі, і на ставку, усюди воду посвятили. Уже й права середа, а дощу нема, та й нема.—Оповістив батюшка, щоб от у неділю, та щоб усі скільки є в селі людей, щоб і старе й мале, щоб усі зібралися до церкви. „Одправивши“, каже, „Божу службу, підемо, скільки нас є, у поле. Старого й немоцного ведіть, малу дитину несіть; а щоб усі йшли. Пійдемо скрізь по-полю, будемо воду святити, будемо лани окропляти, будемо молитись, щоб нас помилував Отець наш милосердний Господь праведний“!—Так і зробили. Що-ж то зібралось народу, так Господи Твоя воля! Вже справді, що нікого по хатах не зосталось. Дітвора, которе біжить которого на руках несуть, престарих і болящих під руки ведуть.

Усі, всі пішли з-окрести в поле. А в полі-ж що? Господи милостивий! Аж сумно... Риллі, куди ни глянь, усюди чорніють. Озиме, у восени через засуху не сходило, коли ж яке й зійшло, так що на ниві можна перелічити, так і те покорявіло й під ногами хрустить. Видко, вже дуже видно було, що коли не помилує Господь милосердний, то не буде с того пуття. А яровини й не питай!—Одсвятити воду, помолібствували... и що-то! увесь народ припав навколюшки. Батюшка за слізми й молитву через велику силу може читати... Хто припаде до землі, та аж хлипає... а малі діти, звісно, ті ще нічого не знають, дивлячись на старих, давай і собі плакати аж у голос.—Пообкроплювавши скрізь по полю, вернулись додому, аж ось стали хмарки збиратись. Усе більш, густійш... далі й чорні хмарі появились, так зовсім як на дощ і на грім... Аж тут знов піднявся бурєю од схід сонця самий сухий вітер, що ніколи не навів дощу, а який і збереться, то він його розжене. Сей то вітер вів і в осени, віє й з самої весни...

Изъ проповѣдей протоіер. В. Гречулевича.

Проживши, по милості Божій, старий год і переступаючи в новий, годиться нам, благочестиві християне, оглянуться на себе, як ми живемо на світі, і як нам треба жити. Багато ми терпимо—і в прошлому, старому годі терпіли—усякої печалі; багато міжду нами таких, що може й дня не проходить, щоб у його що-небудь не боліло, або на серці каменем не лежало. Чого-ж се воно так завелось між нами? Ось розберім і порахуймо. Ми тоді тільки ніякого зла не знали, як нас не було на світі, а як зачалась жизнь наша, зараз усяке зло почало до нас чіплятися; як тільки зачалось у нас дихання, зараз зачались і наші вдихання. Так, християне, народились ми в болізнях, живемо в слъзох, умираем в тузі й печалі. Тільки що народиться чоловік, уже й плаче, і довго, довго замість язика слізми тільки дає нам сердешний знати, чого він бажає. А яка тяжка наука для його ходити навчаться. Скільки-то він тоді нападається да настукається; що иноді й калікою од того стане, а часом не мине смерти. Піднявся на ноги, підріс трохи,—уже й беруть його до роботи; бо ми на те і вродилися, щоб за гріхи праотця нашого Адама; що втеряв рай, обливалися потом, виробляючи з землі хліб насущний...

Л. Глѣбовъ.

1. Цуцик.

Раз на вікні у панському будинку
Патлатий Цуцик спочивав;
То ляже на бочок, то до-гори на спинку,
Або на лапки морду клав.
Як-раз проти вікна, звичайно під барканом,
Дворовий пес Бровко лежав
І думав: „бач, яким він паном,
Ледачий Цуцик, став.
„Здоров був, Цуцику! зничев'я спочиваєш?“—
Прийшовши під вікно, Бровко озвався...
— „Се ти, Бровко?... чого-бо так, гукаєш!“
Промовив той: „аж я злякався...
Ну, як-же ти там поживаєш?“
— „На що питать! либонь не знаєш
Собачого життя мого!“
Сказав Бровко: „далеко до твого...
Живу собі бо треба жити;
Двір стережу і день, і ніч;
Всього доводиться терпіти,—
На так, як ти, панич;
Та ще к тому і їжа препогана:
Хлиснеш помий, коли дадуть;
А як не влад загавкаєш на пана,
То ще й під боки натовчуть“.
— „Жаль, каже Цуцик, що-ж робити!
Буває всяк,—
Обуха батогом не перебити;
А от мені—хоч і до-віку-б так...
Живу у горницях, на килимах качаюсь,
Жартуючи на сміх;
Частенько з панночками граюсь
І лащуся до них;
І м'яко спать мені, і ласо можна їсти,
І бігаю не в бур'янах;
Сухенькі лапки, хвостик чистий,
Не так, як твій, у реп'яхах“...
— „Ет, реп'ярами дорікаєш!“
Сказав Бровко: „а пам'ятаєш,
Як у пекарні був щеням?
Чи так жилося там?
Замурзаний під лавою тинявся“...
Веселий Цуцик засміявся
І каже: „то колись було,
Та загуло.

Дивись тепер, а не рівняй малого!“
І він спесиво глянув на Бровка.
— „Як бачу, ти не робиш там нічого“,
Сказав Бровка: „за що-ж се честь така?“
— „Дурний Бровка! не розумієш,—
Звиняй, що так кажу,—
Я те роблю, чого ти не зумієш:
На задніх лапках я по-вченому служу“.
„Щоб ти сказивсь!“—Бровка собі шепоче,
А вимовити не посьмів,
Бо Пуцик дуже запанів;
Скубне й Бровка, коли захоче.

Бровка мовчить і я мовчу,
Води не сколочу..
Вам сміх, мені гостинців в'язка,
Чи гарна моя казка?

2. Бджола і мухи.

Хтось мухам набрехав,
Що на чужині краще жити,
Що слід усім туди летіти,
Хто щастя тут не мав.
Наслухались дві мухи того
дива
(Про се найбільше чміль гудів);
„Тут, кажуть доля нещаслива,
Дурний, хто досі не летів!
Покиньмо, кумо, Україну—
Нехай їй хрін!
Та помандруймо на чужину,
Аж до веселих тих долин,
Де доля кращая вітає,
І, може, плаче нас ждучи..
Зіми там, кажуть, не буває,—
Гуляй, безпешно живучи!“
Так одна муха-цокотуха
Вазікала з кумою вдвох,—
Коли поглянуть на горох:
Сидить бджола та мовчки й
слуха.

— „Здоровенькі були!“
Обидві мухи загули:

„От добре, що зустрілись з вами..
А ну-те й ви збирайтесь з
нами!“

На се бджола сказала їм:
„Шкода! я рідну Україну
Не проміняю на чужину,
Нехай се щастя вам самим“.
А мухи разом задзижчали:
— „Ось, годі. не кажіть!
Жили ми тут—добра не знали,
Бодай-би так не жить!
Не то, пани, дурні селяне—
Усяке шкодить нам;
Що-дня таке життя погане,—
Колись так буде й нам“.
— Ні, я цього не сподіваюсь“,—
Сказала їм бджола:
„Мені шаноба скрізь була,
Бо я без діла не тиняюсь.

А вам—
Однаково, що тут, що там:
Ви ні на кого не жалкуйте;
Обридло тут—туди мандруйте
На втіху павукам“.

3. Торбина.

У темному кутку, де рогачі
стояли,
Де віник ставили та трісочки
складали,
Лежать Торбині довелось.
Давно їх покинув хтось.
Лежить порожня Торбина,
Неначе драная ряднина;
Її в руки не беруть.
А иноді і сміттям приметуть.
Долежалась таки Торбина—
Настала й їй щасливая
година:

Хазяїн взяв,
Повнісіньку червінцями й,
напхав.
Неначе пані на перині,
Лежить Торбина в гарній
скрині!
І по селу, й по хуторах,
І по купцях, і по панах—
Пішла про неї слава всюди:
Її шанують хитрі люде,
На неї дивиться, усяк
Так весело та ласо так,

Як циганча на добре сало.
Та й що-ж? цього Торбині мало:
Розчванилась вона,
Глазує над людьми, базіка,
Вибріхує таке, що на,
А люде слухають, мовчать,
Бо хороше червінчики бряжчать,
А як Торбинка спорожнилась—
Де в біса й слава тая ділась:
Без грошей торба—чорт зна що!
Велике діло, братця, гроші!
З грошима й дурні прехороші!
Є в дурня гроші—він і пан;
Є в, його дорогий жупан—
І розуме; всі поважають,
На покуті його сажать;
Той йому сват.
Той йому брат;
Його в бояри, в куми просять
І першу чарочку підносять.
Сказать-би дурням тим,
Що як капшук у них
прорветься—
Розійдеться їх слава, як той дим,
І панство пишнее минеться!

4. Пан на всю губу.

В якійсь далекій стороні...
В Німеччині... в Туреччині... та ні!..
Таку медачу пам'ять маю,
Що й не згадаю.
Далеко десь, серед чужих країв,
Пан на всю губу жив,
У роскоші, як пану подобає,
Суддею-б то, чи що, служив
(Чи справді є там суд—хто його знає!...)
Жив хорошо, і їв, і пив,
Нічого не робив,
Підписував, що скажуть люде,
Не знаючи, що з того буде.
Так живучи, про що тужить?
Два віки-б жити,
Не сподіваючись умерти;

Та от біда: як набіжить—
Не заховаєшся від смерти...
Настав той скорбний час—
І панів вік погас,
Сказати просто,—вмер, та й годі,—
Спокійно, тихо, мов заснув...
Засумували всі в господі,
Бо добрий господарь він був.
Як не живи, а на тім світі
Про все одвіт оддай,
На панство не вважай,
Бо там не те, що у повіті...
Явивсь мій пан, стоїть і жде,
І думає: „ну, що-ж то буде?“...
Аж дивиться—громада йде,
Усе старі, поважні люде.
—„Ну, брате,—кажуть,—як ти жив?
Добро чи зло робив?“
—„А що-ж, панове“,—пан мовляє—
„Нічого, не робив!...
Мене усяке добре знає:
Суддею був, для себе жив,
Про все мені було байдуже“...
—„Ну, добре-ж,—кажуть,—милий друже,
Гаразд, що так ти жив.
А ну-те, братця, одчиняйте
Ворота в рай! земляче, йди!“—
Промовили діди.
—„З якої речі? потривайте!“
Озався сивий дід,
Що біля царини знаходивсь:
—„Ні, так не слід,
Щоб лежень та того сподобивсь!“...
„Та ну-бо,—кажуть,—слід!
Яка-б з його була робота,
Коли нічого він не вмів?
Він тільки-б лиха наробив!“
—„Хіба“...—промовив дід—і одчинив ворота.

Колись я в суді був і бачив сам
Як-раз такого пана там.
Хороший чоловік, мовляли люде,
Плохий, нічого не бере...
От, думаю собі, і вмер,
То паном буде.

5. Купець та миші.

Один купець хороший дворик має
Щоб де було свій крам складати
Та всякую бакалію ховати,
Він у дворі комору збудував.
Купує мій купець, купує та складає;
Всього багато накупив.—
Усяк хазяїн добре знає,
Що иноді мишва проклята виробляє:
Купець се знав та й напустив
Десятка півтора котів.
Коти засіли за мішками;
Мишва притихла; все як слід,
Бо де не виглянь—всюди кіт.
Гаразд управились з мишами,
Так друге лихо завелось;
Знайшовся злодій між котами;
Мишей не чуть, а краде хтось.
Дознавсь купець, що пахне не мишами,
Не розпитавсь, та й став кричати!
—„Е, треба-ж їм гаразд всім прочуханки дати!“
Почувши се, коти не довго ждали,
Взяли та й повтікали,
Пронюхала мишва, що вже нема котів,
Та швидче до мішків—
І почала хазяйнувати:
Не стільки їсти, як псувати.
Напорала мишва купцеві баришів,
Аж плаче він біля своїх мішків.

Дурний купець, та й годі!
А на що-ж усіх порозганяв,
Коли один злодюга крав?
Як не піймав, то й не кажи, що злодій.

Марко — Вовчокъ.

(Изъ пов. „Два сини“).

Чоловік умер, двое діток мені покинув, два сини. Треба мені заробляти, треба своїх діток годувати. Не справлюсь сама. Те продала, те продала—усе попродала. Важко нам убогим своє добро збувати, що воно в нас кров'ю обкипіло.—Збула... клопочуся, бідкаюся з ночі до ночі. Ніколи гаразд і діточками втішатись... А дітки ростуть, уже й в'ються коло мене і щебечуть мої

соловейки.—Андрійко був у мене повновидий, ясноокий, кучерявий; веселий був хлопчик, жвавий. Було за день добре мені впечеться своєю пустотою, а ще краще розважить, і посварюсь, і поцілую його. Він був старшенський. А що вже Василько, тихий, смирний: і в хаті не чути, і на дворі невидно. Був якийсь задумчивий змалку. Чи те, що він у таку тяжку годину народився, хутенько після мого чоловіка, чи таку вдачу йому Бог дав.—Андрійко село оббіжить—вернеться червоний, сміючися, пустуючи; а цей, гледи, під хатою денебудь сидітиме і землею пересипається, або зілля всякі вишукує; розкопує щось—гробачка вигребе, або метелика вловить,—дивиться, думає... Гукне Андрій, він увесь іздригнеться. А коли то було ляже в садку, та цілісінський день і пролежить нерухомо, мов прислухається до чого.—„Що се задумався, сину?“ питаю. „Який цей світ великий, нене!“ Ще хлоп'ям був, приземком, а всі вже зілля знав; і як зветься, і де й коли процвітає, і яким цвітом; і коли пташки у віреї одлітають, і коли прилітають з вірею—усе він тее знав. „Це йому так Бог дав!“ було мені кажуть люди. „Не хайте його—це йому так Бог дав“.—Ото було тими вечерами, довгими, осінними, як вже стомить мене робота, заберу обійко до себе, на коліна, та почну на добрий розум навчати, як вмю, так і навчаю. Розказую їм і про те, і про друге, толкуюся з ними. От же мій Андрійко хутко і заскучає; так він і вариться, очі собі тре, і позіхає, і зітха.—Пустіть вже, мамо! проситесь. А скоро пустила, чого не згадає—і гомонить і пустує, поки і сон зможе. Василько буде хоч цілісечку ніч тую довгу ізо мною сидіти, мене слухаючи, та мені в вічі пильнесенько дивлячись.—Поснемо. В ночі прокинешся—не спить Василько мій. „Сину, чому не спиш?“ „Так... не хочу... Чого, мамо, ніч темна, невидна?“ „Так Бог дав, дитино, що темно у ночі... Спи!“ кажу йому: „спи!“—Він і змовкне... Тільки довго ще неспокійно ворочається.—Було як місяць в віконечко засвітити, Василько дивиться, очей не зводячи. А я від людей чула, що недобре, як на сонних дітей місяць сипле промінням—то й укриваю було їх і наказую Василькови: „Не дивись, Василечку, на місяць—не годиться!“ Він і зітхне... То вже в ради—годи упаде така нічка, щоб він спочив тихим духом—або зовсім нема йому сну, абож сні неспокійни сняться.—Андрійко не такий. Уже зоря занялась, вже й сонечко зійшло, а він міцним сном висипається, розкидався, розгорівся... Як його з вечора трудно упорхати, і підняти у ранці. А прокинувся він, мій пустунчик—і гуком його в хаті, сохи движать. Ну, бігать, гомонить, гайнувати, аж усе піде жужмом. А само таке раде, веселе, миле!—Та то вже, хоч жалко, не жалко, а треба впинити, і пострахавеш було, і покрикнеш на його... Василько меншенський, а навчає старшого брата. Анорійко скорший був, палкий, як іскра: то було тричі на день і більш посвариться з дітьми на вулиці, а то й поб'ється за яку пустоту.—„Андрійко!“ каже тоді Василь: „а що ти невеселий?“—„Бивсь, от що!“—„Ото то й бачиш, Ан-

дрійку, що за твою пустоту тобі й не минулось; а як би не заводивсь, то й не смуткував би тепер, і не соромно було, що тебе побито!“—А Андрійко йому своє: „І так сидіти нудно!“—То знов югне з хати—і слід загуб!..—Тихий був Василько, розсудливий. Хто його й на розум добрий наставляв, Господь його знав. Чи піде було, чи не піде до товариша, вже й повернувся, вже й дома; не засидиться, не заграється ніде. Так і зріс на самоті, сам із собою. Не говіркий був, не смішливий...

А. Кониский.

(Ізъ „Непримирена“).

Себе і наше життя я виразно зазнаю ледві з десятого року мого віку; а як воно жилося раніше, сама не зазнаю, наче раніше я й не жила! Що відаю про те, відаю тільки від сестри, та від нени. Мабуть хмарно й тьмяно ішов мій дитинний вік, бо з його я нічого сенько собі не пригадаю. Що перш за все сидить у мене в пам'яті, так книжка з малюнками. Вельми я любила її читати; читаю було цілий день, на ніч в голови під подушку, і коли в ночі не спиться, я читаю собі з голови. Нянька знала силу казок, і ото було, аби смеркло, так вона приляже, а я біля неї на осличичу сяду та пильно претильно слухаю її казки. Охоча я була до казок, і тепер ще знаю їх силу, і бачу добре тепер, яку велику вагу мають казки не тільки для пізнання мови, але й в школі. Скоро помічу я отепер в школі, що мала дівора вже притомилася, і треба їй спочити, я зараз казку їм. Лишити їх на волю не можна, зараз пустуватимуть, на теж вони діти; піднімуть галас, не даватимуть старшим учитися; от я їм казку! Як же вони тоді уважно слухають, аж ротенята пороззявляють...

М. Коцюбинский.

Вечеріло. Блакитне небо неначе оперезалось широким рожевим поясом. Цвіли яблуні; тихе повітря дихало чудовими пахощами. В останньому проміні сонця грала дрібненька мушва і, мов сітка, мигтіла перед очима. Гули хрущі та літали, як кулі. Висипала на вулицю дівора і збудила тишу голосним криком та дзвінким сміхом. Греблю йшла череда і, здіймаючи куряву, ревла та мекала. Курява стелилася по гладкому, як дзеркало, ставку і купалась в хвилях рожевого світла.

Високі, крилаті верби зеленою баньою нависли над вулицею, і на вулиці стало темно та вохко. Від криниці, ровом, дзюрчав струмочок. Коло воріт молодиці чекали на череду, щоб відлучити ягнят. Смеркалось...

Б. Гринченко.

(Изъ „Соняшний промінь“).

Сонце стояло посеред неба і пекло добре,—як тільки може воно пекти в наших степах в травні місяці. Навкруги не було ні деревця—рівний голий степ. Ще непокошена трава степовая та буйнії жита та пшениці блищали ясними фарбами під золотим соняшним дощем, брали очі. Але той, хто їхав отсе тепер добре второваним шляхом, не міг нічого того бачити. Густа хмара сірого доїдливого пилу закривала від його все, лізла йому у вічі, у ніс, у вуха. Не вважаючи на те, що верх у фаетоні піднято—а може й саме через це—подорожний ледві міг дихати. — „Чи скоро доїдемо?“ — спитавсь він нарешті у візника. — „А ось уже скоро“, відмовив: візник і махнув, батоном на коней. Коні побігли швидче, а подорожний почав дожидатися того „скоро“. Він вже кинувсь обтрушувати свою одержу, а силкувавсь тільки, схилившись у куточок, хоч мало—небагато зберегти від пилу очі та ніс. А сам думав тим часом: „Ну марою приїду до панів!“ Пани, до котрих він їхав, се були Городинські, багаті пани, що мали тисяч до десяти десятин землі, жили здебільшого на селі і тільки взимку, місяців на три приїздили до губерніяльного міста, з котрого отсе їхав наш подорожний студент останнього курсу історично-філософського факультету. Марко Кравченко. Він сего року кінчав, університет, і тільки деякі екзамена відсунено було на осінь. Старий пан Городинський надруковав в часописи оповістку, що бажає мати учителя для сина, гімназіяста, що не здав екзамену і в осени мусів здавати його вдруге. Марко Кравченко приніс йому добрі рекомендації і пан покликав його до себе на літо. Маркові однак треба було на літо кудись їхати, бо він з того тільки й жив і себе в університеті держав, що заробляв, учачи недотепних гімназіястів. Це була важка робота. Встань вранці, біжи в університет, а вийшовши з його, поспішайсь верстати за три до одного хлопця з третьої класи реальної школи. Хлопець нерозумний, до того лінивий, вчити його—лишенько, але, що-ж робити?—це давало Кравченкові десять рублів на місяць, а деякі його товариші робили теж саме й за п'ять. І в його був ще другий учень—геть геть аж на тому краї міста—і той вже за п'ять рублів. Цими п'ятнадцятьма рублями на місяць він і жив усю останню зиму, поки скінчилося вчиття. Звісно, їх не дуже ставало на життя, часто й густо доводилось не обідати, а живитися самим чаєм, але Марко Кравченко до цього вже звик. Чи такий же йому, синові міського чоботаря, лякатися того? Батько тягся з останньої копійки, щоб вивчити сина, посилав його до початкової школи, тоді віддав до повітової. Там побачили, що в Марка є голова, і порадили батькові віддати його до гімназії. Довго чухавсь батько (матері не було—вже давно вмерла, застудившись на річці, де прала білизну, бо була прачка), довго думав, а далі сказав: „Він же в мене оден! Може колись подяче“.

Гр. Чупринка.

Як весною тепла ласка
гнала геть зімові сні,
Івасеві чулась казка
в тихім шелесті весни.
Вітерець легенько віяв,
чулись крики птичих зграй,
а Івась сидів і мріяв
про південний теплий край.
Де цвітуть чудові рожі,
де нема ні зім, ні хмар,
а одна на другу схожі,
ходять весни, повні чар.
Ходять весни, ходять літа,
і під сонцем і теплом

вся природа оповита
вік невянучим вінком.
І голівоньку на руки
положив Івась в пів-сні,
і ловив чудові згуки,
обіцянки голосні;
обіцянки подарунків
вічно-юної весни.
І здійснення тих малюнків,
що давали тільки сні.
Щоб і тут садки вишневі
зацвіли, як дивний рай...
Пишні мрії Івасеві
обгортали.. бідний край.

О. Олесь.

В небі жайворонки вьються,
заливаються, сміються,
грають, дзвонять цілий день,
і щебечуть, і співають,
і з весною світ вітають
дзвоном радісних пісень.

Ось вони на землю впали,
щось шепнули їй, сказали,—
і ростали знов у млі...
І щоб глянули на диво,
виглядають полохливо
перші пролістки з землі.

Ів. Нечуй-Левицькій.

Там далеко на Україні, де долинами тихо пливе Рось, там між горами, між дубовими та липовими лісами стоїть велике містечко Горислав. Висока гора тихо скотилась косогором і обірвалася над самою Росю високими, рівними як стіни, кам'яними скелями та проваллями. По самому косогорі розляглося містечко. Туляться одна до одної невеличкі жидівські хати, з вікнами й дверима обведеними червоною краскою, обнизали вони кругом низкою глибоку долину. Одного разу над Гориславом стояла тиха, чудова місячна літня ніч. Високо, трохи не серед неба, висів місяць ясний, блискучий, повний, повний, наче надув щокі з усієї сили. Синє небо аж блищало, а ясний місяць аж одплив од неба, висів над самісіньким містом, заглядаючи в Рось. На дворі світло, хоч голки вибирай. Високо піднялася над плисківатою покрівлею лавочок та хаток нова жидівська школа, і блищала всіми вікнами, наче в середині палало поломя. На другій горі темніли рядками гробки на кладовищі. Усе місто з плисківатими дахами нагадувало ті картинки, де бувають намальовані

східні міста з своїми руїнами, з гробовими пам'ятками. А високі верби на горі з круглими, кучерявими верхами наводили ману ще більше, нагадували про східні пальми. Кажуть, що в глуху північ буває така година, коли засипає все на світі. Мабуть тоді така година йшла над Гориславом. Місто заснуло, скелі стояли ненарушимо над водою, наче думу тяжку думали, заснувши по горі, сумували зелені верби. Десь гавкнула собака з просоння тай замовкла, десь свиснув пізній соловейко тай задрімав. Зглянеш на все те здалеки, з гори, і здається тобі, що бачиш якесь чароване царство, де все поснуло і стало кам'яне: і гори, і ліса й вода, навіть самий місяць з своїм тихим промінням скаменів і захолов. Так було тихо, аж якось мертво, наче все те бачиш, як намальоване якимись чудовими красками на якійсь дуже чудовій картині: мов те дивне мальовання ожило на полотні, виросло аж до великості справдешніх гір та лісів в твоїй уяві— або й перед твоїми очима.

Був концерт... не концерт, генеральна репетиція Лисенковського концерту в театрі.

В театрі поночі і порожно. По ложах, по партері де-не-де мріють люди, ніби сховавшись по закутках. Але сцена освічена, аж сяє від світла. Хор співців в українських убраннях. Залита світом сцена, декорації, артистки й хор в театрі ефектно сяють.

Я осторонь сижу собі й думаю. Музика почалась. Я заплющую очі. Мотиви ворухать мої нерви. Гарно мені й приємно, наче легкі хвилі коливають помаленьку човник, підкидають мене, гойдають в темному повітрі. Думки згасають і неваче притаїлись. Я не правую ними. Думи без моєї волі самохіть ворухаються. От перед моїми очима виступають якісь картини, ніби туманом повиті. Картина за картиною, постать за постаттю манячать, змінюються, десь зникають. Ніби з густої імлі виглядають якісь обличчя. От виглянуло чийсь пишне лице, дівоче, задумане, з чорними очима, глянуло мені просто в очі і десь зникло в імлі, а за ним з'явилися інші, то молоді з осміхом на устах, то сивоусі, поважні. За ними йдуть перед очима цілі сцени, неясні, невизначні, плутаються, як павутина по квітках... Над ними якесь не наше небо. Навкруги то ліси зелені, то луки, то якісь дивні річки в фантастичному світі... Картина йде за картиною, як у идному сні. Я милуюсь ними, задивляюсь на їх, неначе бачу їх в своїй уяві. А музика летиться, мов тиха вода колише мої нерви, заспокоює, тішить, повіває ніби теплим вечірнім вітром, і наводить чарівні мрії. Полилась клясична музика. Почалась одна з сонат Бетховена, загреміли аккорди, міцні, як сталь, дужі, глибокі, як море. Гук лився, переливався дужими хвилями. Мелодії сипляться, переплутуються в якомусь хаотичному безладді. Сумно, темно. Думка спадає ніби в якусь темряву. Бачу якийсь хаос,

ніби до сотворіння світа. Бачу, ніби кругом мене хвилюють збурені стихії... Не то море, не то земля... Небо червонувате... Хмари кров'ю облиті... Аккорди клекочуть, і передо мною клекоче море, освічене червоним світлом... На чорних скелях та горах стремлять якісь велетенські ліси, досягають верхами до чорних хмар... Аккорди пішли в нелад,—спинились, наче струни разом порвались: і мені здається, що луснули й розсипались гори, скелі зникли в морі...

...От виходить на сцену український хор. Народні костюми свіжі, нові, гарні. На дівчатах аж сяють квітки та стрічки. Випшвані сорочки, червоні черевички, намиста аж сяють. Повіяло рідним духом України. На сцені заворушилась сила молодих людей. Свіжими молодими голосами полилась Лисенкова кантата: „Бють пороги“.

Загук оркестр прелюдію. Загуркотіли баси. Полився голос чудового барітону:

Бють пороги, місяць сходить,
як і перше сходив.

Нема Січі, пропав і той,
хто всім верховодив.

Нема Січі... очерети
у Дніпра питають:
де-ж то наші діти ділись,
де вони гуляють?

Нема Січі! Одно слово генія, кинуте в мелодію,—і ніби чарами розгорнулась передо мною картина. Пустиня. Українські степи мріють без краю. Вечір. Червоне сонце сідає й заливає степи. Дніпро лиснить червоним сумним світлом. Очерети дрімають. Верби стоять непорушно. Десь далеко понеслась моя думка понад лиманом. Вода лиснить в лимані... Тихо... глухо... Січ лежить в руїнах, неначе давня Троя. Нігде ні живої душі; все замерло на Україні.

А чудовий барітон ллється, переливається; а в мотивах неначе чуть, як гудуть дніпрові пороги, як реве Ненаситець серед мертвої степової тиші. Сумна, поважна, глибока й народня мелодія. Здається, ніби давній кобзарь голосить на руїнах Січі, ніби пекучі сльози запорожця ллються разом з мотивом. Місяць сходить, неначе золоте червоне коло... Темнішає... Степи й лиман криються фіолетовою імлою. Тихо й мертво. Тиха задума наполягла на мою душу.

А мелодія плине, як дніпрова вода. Починається тріо: „Чайка скиглить, літаючи, мов за дітьми плаче“. І здається, чуєш серед тієї мертвої тиші різкий, пронизуватий крик дніпрові чайки...

„Де ви забарились? Вернітеся, дивітеся!“ високо піднімає голос тенор. І перед моїми очима ніби по Дніпрі заворушилися козацькі чайки, запугали птицями по воді, миготять, як стріли.

Ніч. Один тільки місяць лле тихий світ. Оркестр гуркотить тихо на басах. Аккорди ллються то вгору, то вниз. Здається,

десь б'є хвиля, здорова, дужа. Це не дніпрова хвиля. Це Чорне море грає. Хвилі плещуться не то об скелю, не то об беріг. Піднявся місяць вгору. Серед моря стоїть турецька галера, ніби скеля стремить в темряві. Високе сопрано в тріо впало, неначе блискавка, і освітило море, ніби вогнем.

Кругом галери козацькі човни. На човнах сидять рядками козаки з довгими вусами, загорілі, з дужими плечима. Я ніби бачу, як виступають їх лица, ясноосвічені бликами, неначе на темних картинах Рембрандта. На галері рядки невільників—козаків, прикованих до ключин. Між ними турки стоять в пишних уборах, в золоті та сріблі. Все стоїть і не ворухиться. Я бачу ніби живу картину серед моря. Хвилі бігають, мигочуть.

Слава не поляже,
не поляже, а розкаже;
що діялось в світі,
чия правда, чия кривда,
і чий ми діти!

„Слава не поляже!“ заспівав дівочий хор, полився ніби з хмар граціозний гомін. Цілий хор дужими голосами підхопив— „Слава не поляже, а розкаже!“ І картина ніби ожила перед моїми очима. Човни рушили до галери. Козаки заворушилися. От вони вже на галері. Блискають шаблі, миготять криві турецькі ятагани, ніби блискавка мигає по галері...

Впали турки. Розковані вже невільники. Галера заворушилась і попливла в лиман. „Слава не поляже!“ заспівали козаки, і лиман зрадив, заколивавсь загув Дніпро, вітаючи своїх гостей на Україні. Впала темрява ночі, Запалало небо вогнем. Сонце одразу викотилось на небо. Виникли й ніби ожили береги. Заклекотали орли в степу. Зашугали чайки. А козаки пливуть і співають. Дніпрові хвилі грають. Вода гуде, пороги стогнуть.

„Наша дума, наша пісня не вмре, не загине!“—гукають козаки. Їх очі блищать. Торжественно пливе галера лиманом. От загув Дніпро. Виникли, наче з води береги, обставляні скелями. Над водою верби тонуть в проміні пекучого сонця. Широкий Дніпро грає, лиснить искрами. А пісня летиться, переливається. Чуть силу України в тих дужих мотивах, силу велику, незломну...

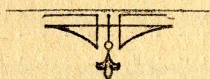
„Наша дума, наша пісня не вмре, не загине!“—ще раз співає хор. І перед моїми очима ніба сяє ще один славний день України, день майський, але гарячий: то був май України після сотні років лютої зими, після сотні років польського ярма. Ніби бачу той день під Корсунем.

Ліси зеленіють. Квітки цвітуть. Гаряче сонце сяє. Рось в долині лиснить, неначе потрушена золотим порохом. Поляки розбиті втікають.

Замовк хор... Пісня скінчилась...

Л. Украинка

Весняної ночі, як в небі високо
стоять білі хмароньки в крузі;
як вітер шепоче й зітхає глибоко
у сонному темному лузі;
як тихо усюди, і в полі, і в хаті,
як співи затихнуть дівочі;
як втомиться мати співати дитяті
й закриє утомлені очі;
як сні золотії колишуть дитину
і стелють їй мрії барвисті;
як сам соловейко малий на хвилину
замовкне в кубелечку, в листі;—
тоді затремтять полохливо, швиденько
скрізь тіні химернії, дрібні,
і спустить до долу тоді місяченько,
мов струни, ті проміні срібні;
тоді від заходу, зо мгли таємної,
з оселі вечірньої мрії,
луна пронесеться від пісні дивної,
гучної, мов гимни надії;
і янгол величний з зорею на чолі,
мов хмарка прозора, поплине,
сіяючи світом одвічної волі
до місяця вгору полине;
і тихо руками до струн променистих
співець яснокрилий торкнеться,
і легкая зграя аккордів перлистих
з неба на землю поллється.
Той голос надземний часами лунає
в піснях соловейка на весні,—
і тільки обранець між людьми здолає
співать ті гимни небесні.





Оглавление.

Предисловіе.

	стр.
§ 1. „Малороссія“ и „Украина“	5
„ 2. „Малорусскій“ и „украинскій“	6
„ 3. Украинскій литературный языкъ	—
„ 4. Грамматики и словари украинскаго языка	8
„ 5. Грамматическая терминологія	—
„ 6. Украинская азбука	—
„ 7. Основныя черты украинской азбуки	10
„ 8. Украинское правописаніе	11
„ 9. Отдѣльные примѣры правописанія	13
„ 10. О правописаніи иностранныхъ словъ	—
„ 11. О произношеніи нѣкоторыхъ звуковъ и связанномъ съ этимъ правописаніи	14
„ 12. Переходъ основныхъ <i>о</i> и <i>е</i> въ <i>і</i>	—
„ 13. Переходъ <i>ѣ</i> въ <i>і</i>	16
„ 14. Появленіе согласныхъ зв. <i>з</i> , <i>г</i> , въ началѣ словъ и выпаденіе согласныхъ	17
„ 15. Исчезновеніе и появленіе <i>і</i> въ началѣ словъ	—
„ 16. Переходъ звука <i>л</i> въ <i>е</i>	18
„ 17. Звукъ <i>л</i> вмѣсто <i>р</i>	—
„ 18. О переходѣ <i>е</i> въ <i>у</i>	—
„ 19. О нѣкоторыхъ переходахъ звуковъ	—
„ 20. О склоненіяхъ именъ существительныхъ	19
„ 21. О твердомъ и мягкомъ различіяхъ въ склоненіяхъ	—
„ 22. Склоненіе именъ существ. муж. р. твердаго различія	—
„ 23. Склоненіе именъ существ. муж. р. мягкаго различія	20
„ 24. Замѣчанія объ отдѣльныхъ падежахъ	21
„ 25. Склоненіе именъ сущ. среднего рода	22
„ 26. Склоненіе им. сущ. женск. р. (на <i>а</i> , <i>я</i> и <i>о</i>)	23
„ 27. О двойственномъ числѣ	25
„ 28. Склоненіе мѣстоименій—личныхъ и возвратнаго	—
„ 29. Склоненіе мѣстоименій притяжательныхъ, указательныхъ и другихъ	26
„ 30. Склоненіе именъ прилагательныхъ	27
„ 31. Степени сравненія	29
„ 32. Имена числительныя	30
„ 33. Глаголь. Настоящее время и неопредѣл. наклоненіе	31
„ 34. Повелительное и условное наклоненія	32
„ 35. Прошедшее время	33
„ 36. Будущее время	—
„ 37. Причастія и дѣепричастія	34
„ 38. Особенности въ спряженіи отдѣльныхъ глаголовъ	—
„ 39. Нарѣчія	—
„ 40. Предлоги	35
„ 41. Союзы	36
„ 42. Нѣкоторыя словарныя особенности	—
„ 43. Нѣкоторыя синтаксическія и словарныя особенности	37
„ 44. Удареніе	39
„ 45. Словарный матеріалъ съ удареніями	41

Въ настоящее время Т-мъ „Голосъ“ выпущены въ свѣтъ:

1. Проф. *Б. Г. Воблый*.—Начальный курсъ политической экономіи (исторія, теорія и финансы). Пособіе для коммерческихъ, техническихъ училищъ и самообразованія. Согласована съ новѣйшей программой названныхъ училищъ. (Первое изданіе, выпущенное „Голосомъ“, распродано). Стр. 256 съ 6 диаграммами въ текстѣ. Цѣна 9 руб. 50 коп.
2. Проф. *П. Л. Кованько*.—Курсъ торговыхъ знаній, учебникъ комерцій, для торговыхъ школъ. Стр. 130. Изданіе шестое 1918 г. Цѣна 11 руб. 50 коп.
3. Законъ 16 сентября 1918 г., о выборахъ губернскихъ и уѣздныхъ земскихъ гласныхъ. Цѣна 2 руб. 50 коп.
4. Законъ 16 сентября 1918 г., о реквизиціи жилыхъ и нежилыхъ помѣщеній. Цѣна 1 руб. 20 коп.
5. Проф. *С. Н. Реформатскій*.—Курсъ органической химіи. Стр. 256. Изданіе тринадцатое 1918 г. Цѣна 15 руб.
6. Законъ о повышеніи гербового сбора. Цѣна 1 руб. 20 коп.
7. Проф. *В. К. Линдеманъ*.—Учебникъ эмбриологіи позвоночныхъ. Ц. 7 р. 75 к.
8. Законъ 20 октября 1918 года, о наймѣ помѣщеній. Цѣна 2 рубля 50 коп. Съ предисл. предсѣд. комиссіи проф. *М. И. Митилино* и постановленіями чл. комиссіи сенатора *А. Н. Бутовскаго*.
9. Проф. *Н. К. Грунскій*.—Украинская грамматика. Изданіе 2-е. Цѣна 3 руб.

Имѣются на комиссіи:

1. Проф. *Е. В. Спекторскій*.—Пособіе къ лекціямъ по энциклопедіи права. Цѣна 8 руб. 50 коп.
2. Сенат. *А. Н. Бутовскій*.—Русское исполнительное судопроизводство. Конспектъ лекцій. Цѣна 12 руб.
3. Проф. *Е. В. Спекторскій*.—Пособіе къ лекціямъ исторіи философіи права. Ц. 6 руб. 80 коп.
4. Проф. *Б. Г. Воблый*.—Къ аграрному вопросу въ Россіи. Цѣна 50 коп.
5. Проф. *Б. Г. Воблый*.—Земельный вопросъ. Цѣна 50 коп.

Печатаются и готовятся къ печати:

1. Проф. *І. І. Косоноговъ*.—Основанія физики. Изданіе 6-е.
2. Преп. *А. В. Абрамовичъ*.—Общее и торговое счетоводство, для коммерческихъ и другихъ учебныхъ заведеній. Изданіе второе.
3. *Т. Г. Лубенецъ*.—Русскій букварь. Изданіе 49-е.
4. Проф. *А. В. Сперанскій*.—Краткій курсъ химіи. Изданіе 6-е.
5. *Его-же*.—Элементарный курсъ физической химіи растворовъ.
6. Проф. *А. Пальшау*.—Начертательная геометрія. Изданіе 7-е.
7. *Левъ Толстой* для дѣтей.—Сборникъ разсказовъ подъ редакціей *Н. Н. Апостолова*.
8. Проф. *Б. Г. Воблый*.—Экономическая географія Украины.
9. Проф. *Е. В. Спекторскій*.—Общее ученіе о государствѣ.
10. Проф. *В. И. Синайскій*.—Нотаріальное право.
11. Проф. *М. И. Митилино*.—Торговое право, пособіе къ лекціямъ.
12. Проф. *В. К. Линдеманъ*.—Учебникъ зоологіи.
13. Проф. *В. К. Линдеманъ*.—Курсъ общей патологіи.

Труд 89 коп (1987г)

6950

14. Проф. М. С. Соболевъ.—Очерки эконо­мической политики.
15. Проф. Е. А. Стайевскій и Е. А. Вла­хонуповъ.—Экономическая хрестоматія, I и II т.
16. Проф. В. И. Теревинскій.—Курсъ сифилидологіи.
17. Проф. К. А. Пуриевичъ.—Учебникъ ботаники. Изданіе 5-е.
18. Проф. К. А. Пуриевичъ.—Пособіе къ практич. занятіямъ по анатоміи растений. Изданіе 2-е.
19. С. Л. Франкфуртъ.—О воздѣлываніи сахарной свекловицы.
20. Е. И. Германъ.—Учебникъ англійскаго языка.
21. Проф. В. А. Косинскій.—Что намъ дастъ земельная реформа.
22. Проф. А. Н. Гиляровъ.—Руководство къ изученію философіи.
23. Проф. О. В. Тарановскій.—Учебникъ энциклопедіи права. Изданіе 2-е.
24. Проф. Н. К. Грунскій.—Хрестоматія новой украинской литературы.
25. Проф. Д. Д. Гриммъ.—Догма римскаго права. Изданіе 6-е.
26. Проф. Э. Д. Гриммъ.—Учебникъ древней исторіи для средней школы.
27. Проф. Э. Д. Гриммъ.—Учебникъ средней исторіи.
28. Проф. Э. Д. Гриммъ.—Учебникъ новой исторіи.
29. Прив.-доц. А. А. Кронтовскій. Наслѣдственность у человѣка.
30. Проф. Н. Б. Делоне.—Первый концентръ курса физики.
31. Проф. Л. А. Визьенъ.—Первые уроки французскаго языка для взрослыхъ.
32. Проф. И. И. Трояновскій.—Курсъ естественной исторіи.
33. Проф. К. Г. Воблій.—Курсъ статистики.
34. Проф. К. Г. Воблій.—Экономическая географія Украины.
35. Проф. П. А. Тутковский.—Украина. Географическіе и естественно-историческіе очерки.
36. Проф. Б. Я. Вукрѣвъ. Элементы теоріи опредѣлителей.

И многія другія учебныя книги для высшей, средней и низшей школы всѣхъ типовъ, а также по внѣшкольному и дошкольному образованію.

Правленіе Т-ва проситъ обращаться съ заказами непосредственно въ контору издательства Кіевъ, Бибиовскій бульв., 24. Заказы и справки исполняются по очереди, но преимуществомъ пользуются—педагогическіе совѣты и родительскіе комитеты учебныхъ заведеній, союзы учителей, земскія и городскія самоуправленія, кооперативы, союзы учащихся.

При требованіи отъ 100 экземпляровъ и болѣе дѣлается скидка съ номинальной цѣны въ 15%.

Лица, интересующіяся организаціей, цѣлями, планомъ дѣятельности Т-ва и условіями вступленія въ члены его, благоволятъ требовать уставъ „Голосъ“ (цѣна съ перес. 1 руб.).

Для личныхъ переговоровъ по дѣламъ Т-ва Правленіемъ назначены дежурства Членовъ Правленія отъ 12 до 2 ч. дня и отъ 6 до 8 ч. ежедневно, кромѣ празднико­въ, въ помѣщеніи Правленія—Бибиовскій бульв., 24, 4-й эт.

Предсѣдатель Совѣта проф. К. Воблій.

Предсѣдатель Правленія проф. М. Митилино.

PL. 6.950